

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

Skopal Jan

**Problematika světla v kultuře sedmnáctého
století: Jan Amos Komenský a síť českých
vzdělavců**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Martin Elbel, M.A., Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedené bibliografické a elektronické zdroje.

Olomouc 3. května 2017

podpis

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat Mgr. Martinu Elbelovi, M.A., Ph.D. za četné podněty, které mi poskytl při tvorbě práce. Za ochotu ke konzultaci a doporučení literatury bych rád vyjádřil svůj vděk Doc. PhDr. Tomáši Nejšlechbovi, Ph.D., PhDr. Jozefu Matulovi, Ph.D. a Mgr. Janu Čížkovi, Ph.D.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. „Společenství vzdělanců“ a jeho působení v českých zemích 17. století	9
2.1. Nástin učenecké společnosti v českých zemích 17. století	12
2.2. Kontakty pražského učeneckého okruhu s intelektuálním světem.....	16
2.3. Korespondenční síť Jana Amose Komenského.....	19
3. Problematika světla v tradici myšlení do 17. století	22
3.1. Okruh vzdělanců zabývajících tematikou světla v 17. století	24
Exkurz: „Laterna magica“ Athanasia Kirchera.....	26
4. Světlo jako téma u Jana Amose Komenského	28
4.1. Díla věnující se problematice světla	29
4.1.1. Cesta světla	30
4.1.2. Světlo v temnotách.....	34
4.1.3. Panaugia.....	36
4.2. Světlo v dalším díle Jana Amose Komenského	40
4.3. Optické názory Komenského	42
Exkurz: Vazby Jana Amose Komenského na intelektuální okruh v Anglii.....	45
5. Závěr	49
6. Seznam pramenů a literatury.....	51
6.1. Prameny	51
6.2. Literatura.....	54
6.3. Internetové zdroje	60
7. Resumé.....	62
8. Anotace	63

1. Úvod

Tématika světla, kterou chci ve své práci řešit, se může jevit na první pohled, jako marginální záležitost několika myslitelů, kteří si světlo vypůjčili coby analogii k teologickým koncepcím. Při bližším prozkoumání této otázky však zjistíme, že debaty o světle a jeho povaze hrály v lidských dějinách bezesporu důležitou roli.

Předně je třeba si uvědomit, že světlo platilo za analogii k procesu poznání, které stálo v centru dějin lidského myšlení.¹ Nemůžeme opomenout ani význam světla pro fyziku, konkrétně pro její část – optiku. Právě 17. století, které jsem se rozhodl zkoumat, představuje počátek svébytných optických výzkumů pro potřeby vědy, která se stále více dostává do popředí na úkor teologie.² Rozhodně nás tedy nepřekvapí, že prolínání fyzikálních či teologických pohledů na světlo se nám stane při výzkumu dané problematiky průvodním jevem.

Dále musíme vyzdvihnout význam světla v architektuře. Jednalo se jednak o účelné osvětlení jednotlivých prostor stavby, ale i o zdůraznění symboliky, která měla promlouvat k jejím návštěvníkům.³ V neposlední řadě se dostává světlo do popředí dějin ve spojitosti s viděním. Tato skutečnost má dlouhé kořeny v západní tradici, která vždy upřednostňovala zrak před ostatními smysly. Můžeme pak dohledat především dva pohledy na vidění. Za prvé se jedná o fyzické vidění, jež je jedním z lidských smyslů. Dále to je vnitřní vidění („vnitřní oko“), kterým patříme na Boha.⁴ Světlo (společně s okem a zrcadlem) také náleží do atributů vidění přirozeného světa, které se používaly v malířství.⁵

---

¹ Pozn. Pavel Floss ve své studii ukazuje, že pojmy světla a temnoty jsou přítomné v základech indoevropských jazyků [srov. Pavel Floss. „Pohledy do dějin filosofického pojetí světla v kontextu západní tradice.“ In: Pavel Floss, Magdalena Milatová (ed.) *Meditace na rozhraní epoch*. (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012) 143–4.

² Robert Pasnau. „Divine Illumination.“ *Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive* <https://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/illumination/> [Accessed 29. 1. 2017]

³ Pozn. O zmíněném tématu pojednává studie Dalibora Veselého, který se zaměřuje na význam světla v barokní architektuře na příkladu kaple Sacra Sindone v Turíně [srov. Veselý, Dalibor. „Světlo a nekonečno v barokní architektuře.“ In: *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740: sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách*. 1. vyd. (Praha: Scriptorium, 2004) 223–235.]; O problematice světla v architektuře pojednává také kapitola v magisterské práci Jiřího Hanuše [srov. Jiří Hanuš. *Architektonický prostor*. Magisterská diplomová práce. (Praha: Karlova univerzita v Praze, 2009) 15–30.

⁴ Tamtéž. 146.; V augustiniánské tradici zaujímá světlo roli zprostředkovatele mezi fyzickým viděním a Božským řádem světa [srov. Stuart Clark. *Vanities of the Eye: Vision in Early Modern European Culture*. (Oxford: Oxford university press, 2007) 11.]

⁵ Clark. *Vanities of the Eye: Vision in Early Modern European Culture*. 13.

Zájem o světlo můžeme dohledat již v antice, ve středověku je toto téma spojováno s mystikou a větší popularitě se opět těší v renesanci. Již v zmiňovaném období 17. století, se setkáváme s opětovným zájmem o světlo, který je spojen s předními jmény učené Evropy.⁶ Ucelený výzkum popsání problematiky však není realizovatelný v rámci bakalářské práce a zasluhoval by si důkladnější bádání.

Ve své práci bych se chtěl zaměřit předně na osobu Jana Amose Komenského, pro kterého má pojem světla silnou vazbu na poznání.⁷ Komenský také přikládá světlu podstatnou roli pro samotnou existenci.⁸ Důležitou úlohu však hraje světlo i v univerzalizmu poznání, jenž je pro Komenského naprosto klíčový. U popisovaného autora se však setkáme se světlem i ve spojitosti s mystikou. Na jeho díle také můžeme demonstrovat vztah fyzického a „vnitřního“ světla, který se promítá do teologických a fyzikálních pohledů, jež se Komenský často snaží spojit v analogii.⁹

Představovaná tematika je v soudobém bádání poněkud opomíjena. Jedním z cílů práce tak bude upozornit na význam této otázky v Komenského odkazu a utřídit jednotlivé studie, které se jí zabývají.

V podkapitole 7.2. *Světlo v dalším díle Jana Amose Komenského* se zabývám otázkou používání pojmu světla v Komenského dílech, která se tomuto tématu programově nevěnují. Pokud je mi známo, není zmíněná problematika řešena v žádné ze studií, se kterými jsem mohl při svém výzkumu pracovat. Tato část práce by tak mohla být přínosem pro další bádání.

Pro Komenského myšlení byla velmi důležitá korespondenční síť učenců. Toto intelektuální společenství tak představuje téma, kterým se zabývám v prvních kapitolách práce. Mým záměrem je popsat jednotlivé vazby mezi vzdělanci působící v českých zemích 17. století. V této souvislosti bych chtěl poukázat i na provázanost intelektuálního prostředí českých zemí s okolním učeným světem. Důvodem, který mě k tomuto kroku vedl, je i absence studie, která by se zmíněnému tématu

---

⁶ Pozn. Jedná se předně o Galilea Galileiho, Jana Keplera, Athanasia Kirchera, Jana Marka Marciho z Kronlandu, Valeriána Magniho. Více o těchto učencích v kapitole 7.1. *Okruh vzdělanců věnujících pozornost tématice světla v 17. století.*

⁷ Pozn. Mnohdy dokonce Komenský používal obou termínů analogicky. [srov. pozn. č. 204. v této práci]

⁸ Pozn. Věra Schifferová ve své studii nazývá toto pojetí světla ontologickým statutem. [srov. Věra Schifferová. „Per tenebras iter intutum est.“ K pojetí světla v díle Jana Amose Komenského.“ *PAIDEIA: philosophical e-journal of Charles University* 11, č. 1. (2014): 129.]

⁹ Pozn. Zde je však třeba připomenout, že Komenský velkou měrou jen využívá poznatky z optiky své doby. [srov. poznámka č. 207. v této práci] O Komenském pojetí světla v oddíle této práce 8. *Světlo jako téma u Jana Amose Komenského.*

komplexněji věnovala. Tato část mého výzkumu má vymezit danou problematiku a nastínit možnosti jejího dalšího řešení.

Na tomto místě bych se chtěl vypořádat s námitkou, že Komenský strávil většinu svého života v exilu mimo české země a zdejší učenecká síť tak neměla na jeho myšlení bezprostřední vliv. Je třeba si však uvědomit, že na Komenského mělo prostředí českých zemí vliv v jeho raném studijním období. Další vazby pak znemožnilo nucené vyhnanství. Komenský se nicméně s tímto exilem do konce svého života nesmířil a stále v sobě živil naději na možný návrat do vlasti.¹⁰

Budeme-li chtít zmapovat sekundární literaturu, zjistíme, že se touto problematikou nezabývá mnoho studií. S tímto faktem je tedy nutno počítat při pohledu na zdroje, ze kterých jsem mohl vycházet. Pro téma učenecké společnosti v českých zemích 17. století je přínosná především publikace Lucie Storchové *Paupertate styloque connecti: utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*¹¹, která se zabývá společenství vzdělanců v prostředí českých zemí v 16. století. Považoval jsem za přínosné porovnat výsledky tohoto výzkumu s obdobím 17. století, které se stalo předmětem mého zájmu. Dále je třeba zmínit práce Stanislava Sousedíka¹² či Roberta Johna Westona Evanse.¹³ Do tohoto tématu spadá i řada dílčích studií, které se však věnují jen jednotlivým vzdělancům či části dané problematiky.¹⁴ Analýzu této literatury provedu detailněji v samotné práci.

Přihlédneme-li k druhé části práce, tedy pojetí světla u Jana Amose Komenského, najdeme zde články, které se daným tématem zabývají, ale žádnou souhrnnou publikaci. Vycházel jsem především ze studií Jana Patočky¹⁵, Dagmar

---

¹⁰ Pozn. K snahám Komenského o návrat do intelektuálního prostředí českých zemí můžeme počítat i podporu vydání souboru prorocství ve spisu *Lux in tenebris*. Komenský zde sdílí antipatie k Habsburkům, které jsou z ohledem na nucené pobývání v exilu zcela pochopitelné. O samotném problému spojení Komenského korespondenční sítě s českým učeneckým prostředím viz. pozn. č. 117. v této práci.

¹¹ Lucie Storchová. *Paupertate styloque connecti: utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. (Praha: Scriptorium, 2011)

¹² Stanislav Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. (Praha: Vyšehrad, 1997)

¹³ Robert John Weston Evans. *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. 1. vyd. (Praha: Argo, 2003)

¹⁴ Pozn. Poměrně dobře je řešena otázka pražské univerzity a jezuitského Klementina [srov. Ivana Čornejová. „Alma mater Carolo-Ferdinandea. Pražské vysoké učení v časech Jana Marka Marci.“ In: Jiří Marek (ed.) *Jan Marek Marci 1595–1667. Život, dílo, doba. Sborník přednášek k 400. výročí narození*. (Lanškroun: ROSA, 1995) 9–19.; Zdeněk Kalista a Vladimír Kubišta. *Klementinum*. (Praha: Aventinum, 1945) 6.]

¹⁵ Jan Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ In: *Komeniologické studie III*. (Praha: OIKOYMENH, 2003) 464–478.; Jan Patočka. „Fyzika a její principy.“ In: *Komeniologické studie III*. (Praha: OIKOYMENH, 2003) 311–327.

Čapkové¹⁶, Jana Blahoslava Čapka¹⁷, Věry Schifferové¹⁸, Světlany Machové¹⁹ a Jana Čížka.²⁰ Důležitým sekundárním zdrojem však byla i studie Roberta G. H. Turnbulla,²¹ která obsahuje i primární prameny, jež se vztahují ke Komenského pobytu v Anglii 1641–1642.²²

Základ primárních pramenů tvoří spisy Jana Amose Komenského, v nichž se objevuje tematika světla. Jedná se o dílo *Cesta světla*, dále dvoje vydání spisu *Světlo v temnotách* a konečně druhou část Všeobecné porady o nápravě věcí lidských *Panaugiu*.²³ Pracoval jsem také i se spisy, které se tohoto tématu dotýkají v některé ze svých kapitol.²⁴ V práci cituji z jednotlivých překladů daných děl. Snažil jsem se přitom použít nejaktuálnější dostupný překlad a uvést pro srovnání ostatní evidované překlady. Důležitým primárním zdrojem byla pro můj výzkum i korespondence vzdělanců.

Ve své práci také mapuji korespondenční okruh Jana Amose Komenského.²⁵ Projektům věnujícím se intelektuálním korespondenčním sítím se věnuji v následující kapitole. Zde je třeba jen uvést, že jsem při svém výzkumu nejvíce vycházel z korespondence dostupné na portále *Early Modern Letters Online (EMLO)*²⁶ a *The Hartlib Papers*.²⁷ Publikací korespondence Komenského se dále zabývají i četné knižní projekty. Ze starších edic Komenského korespondence je možné jmenovat *Korespondence Jana Amose Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho* (1987), *Listy státníkům a přátelům* (1939) a *Sto listů Jana Amose Komenského* (1945). Od roku 2009 probíhá výzkum v rámci projektu, který se snaží zasadit vztahy Jana Amose

---

¹⁶ Čapková. „Vztah vědy a víry u Komenského“ 91–103.

¹⁷ Jan Blahoslav Čapek. „Comenius as a Predecessor of the Enlightenment and of Classicism with Particular Regard to Panaugia.“ *Acta Comeniana* 25, č. 1. (1969): 35–46.

¹⁸ Schifferová. „Per tenebras iter intutum est.' K pojetí světla v díle Jana Amose Komenského.“ 127–139.

¹⁹ Světlana Machová. „Via lucis v univerzálním světle jazyka.“ *PAIDEIA: philosophical e-journal of Charles University* 8, č. 4. (2010) 8. <http://www.pedf.cuni.cz/paideia> [Přístupné 22. 3. 2017]

²⁰ Jan Čížek. *The conception of man in the works of John Amos Comenius*. (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016); Jan Čížek. *Filosofie Franceska Patriziho a Jana Amose Komenského ve světle jejich vrcholných děl*. Diplomová práce. (Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, 2010)

²¹ Robert G. H. Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. London: Hodder and Stoughton, 1947.

²² Pozn. Více viz. kapitola této práce 8. *Vazby Jana Amose Komenského na intelektuální okruh v Anglii*

²³ Pozn. Podrobnější analýza s odkazy na dostupné originály viz. kapitola této práce 8.1. *Díla věnující se problematice světla* a následující kapitoly.

²⁴ Pozn. Zde mám na mysli především *Přehled fyziky, Labyrint světa a ráj srdce* či *Velkou didaktiku*

²⁵ Pozn. Především v již zmiňované kapitole této práce 6. *Přehled korespondence Komenského*; dále pak v kapitole 9. *Vazby Jana Amose Komenského na intelektuální okruh v Anglii*.

²⁶ Pozn. Dále jen EMLO [srov. *Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/home> [Accessed 25. 1. 2017.]

²⁷ The Hartlib Papers. <https://www.hrionline.ac.uk/hartlib/context> [Accessed 3. 2. 2017]

Komenského do učenecké sítě zkoumaného století. Jako jeden z úkolů si vytyčil i evidenci veškerých známých dat, spojených s korespondencí našeho myslitele.²⁸ Výsledkem zmíněného projektu se stala databáze, která byla sloučena s portálem EMLO.²⁹

Pevně věřím, že má výše zmíněné téma svoji hodnotu pro současné bádání. Ukazuje totiž předně dvě otázky, které si zaslouží naši pozornosti. V případě Komenského jde o rozšíření našich pohledů na dílo jednoho z předních učenců 17. století. Exkurz do problematiky intelektuální sítě českých zemí ve zkoumaném století, pak může být impulsem k dalšímu výzkumu a možná i souborné publikace, kterou by si tato problematika zajisté zasloužila.

2. „Společenství vzdělců“ a jeho působení v českých zemích 17. století

S termínem „společenství vzdělců“³⁰ se v soudobém historickém bádání setkáme poměrně často. Navzdory oblibě tohoto pojmu představuje složitý úkol podat jeho přesnou definici. Většina autorů se však shoduje na tom, že jde o síť učenců, tedy elity dané společnosti, která se podílí na společném sdílení informací či na samotném výzkumu.³¹ Jako jedna z nejlepších možných definic se mi jeví ta, kterou ve své publikaci podala Anne Goldgar. A sice, že jde o společenství, které je soudržné díky korespondenčním vazbám, osobním kontaktům, vyměňováním si vědeckých publikací nebo jiných darů.³²

---

²⁸ Vladimír Urbánek. „Cultures of Knowledge a Komenský v síti učenecké korespondence“. *Akademický bulletin* 20, č. 12. (2014): 28.

²⁹ Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ In: *Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67> [Accessed 17. 2. 2017] Mimo tuto databázi, kde je možné i nahlédnutí do jednotlivých dopisů, je třeba zmínit i projekty spojené s evidencí korespondence [Srov. Marie Bohatcová (ed.) „Přehled korespondence Jana Amose Komenského.“ *Časopis Národního muzea: řada historická* 147, č. 1–2. (1972): 29–54.] Nebo také *Jan Amos Komenský, Soupis korespondence (1622–1670)* <http://comenius-bibl.wz.cz/koresp.html> [Přístupné 17. 2. 2017]

³⁰ Pozn. Jedná se o možný český ekvivalent známějšího termínu „Republic of Letters“. Pokud budu popisovat výzkum této problematiky, budu používat termín „Republic of Letters“, který je používán v soudobém výzkumu.

³¹ Lucie Storchová. *Paupertate styloque connecti: utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Viz. také [Patric J. Lambe. "Critics and Sceptics in the Seventeenth-Century Republic of Letters." In: *The Harvard Theological Review* 81, no. 3. (1988): 271–296. <http://www.jstor.org/stable/1509705> [Accessed 1. 2. 2016]

³² David J. Sturdy. „Reviewed Works: Impolite Learning: Conduct and Community in the Republic of Letters, 1680–1750 by Anne Goldgar.“ *Isis* 87, no. 2. (1996): 362–363. <http://www.jstor.org/stable/236105> [Accessed 1. 2. 2017]

Genesi takto popsané společnosti pak můžeme vysledovat již u humanistů, kteří se snaží uvést do praxe ideál nadnárodní spolupráce jednotlivých vzdělavců.³³ Tento motiv přitom přebírá raně novověké společenství intelektuálů ze starověké tradice. Konkrétně lze tuto myšlenku dohledat v Platónově modelu republiky.³⁴ Ve výzkumu spojeném s „Republic of Letters“ je třeba odlišit mezi jeho ideálem a reálnou praxí. Výše nastíněný ideál nadnárodního společenství, které bude oproštěno od konfesních či politických antipatií, totiž dostával značné trhliny právě v dobách nejužších náboženských a politických sporů.³⁵

Jako zakladatelskou práci výzkumu „Republic of Letters“ můžeme považovat studii Paula Hazarda *Crise de la conscience europeenne (Krise evropského vědomí)*,³⁶ která byla publikována v roce 1936.³⁷ Jako další zásadní jména pro tuto oblast historického bádání je třeba uvést Fritze Schalka, Marka Fumaroliho, Petera Burkeho či historičku Françoise Waquet.³⁸

Téma učenecké republiky je živě diskutováno pro období začínající humanismem a zakončené 19. stoletím.³⁹ Období největšího rozmachu ideálů učenecké komunity pak můžeme pozorovat v druhé polovině 17. století.⁴⁰ Tato aktivita je spojena především s šířící se myšlenkou univerzalizmu.⁴¹

K danému tématu lze dohledat širokou škálu článků či publikací.⁴² Na tomto místě tak zmíním pouze knihu Feingolda Mordechae *Jesuit Science and the Republic of Letters*,⁴³ která je stěžejní pro pochopení úlohy jezuitského řádu v našem zkoumaném století. Z internetových projektů si zaslouží pozornost portál *EMLO (Early Modern Letters Online)*, který shromažďuje veškerou zrevidovanou

---

³³ Storchová. *Paupertate styloque connecti*. 21.

³⁴ Patric J. Lambe. "Critics and Skeptics in the Seventeenth-Century Republic of Letters." 273.

³⁵ Lorraine Daston. „The Ideal and Reality of the Republic of Letters in the Enlightenment.“ *Science in Context* 4, no. 2. (1991): 367–381. <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/S0269889700001010> [Accessed 17. 2. 2017]

³⁶ Paul Hazard. *La crise de la conscience Europeenne*. (Paříž: Boivin et Cie, 1935) 444.

³⁷ Viz též. [Mark Fumaroli. „The Republic of Letters.“ *Diogenes* 36, (1988):129-152. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/039219218803614307> [Accessed 1. 2. 2017]

³⁸ Storchová. *Paupertate styloque connecti*. 21.

³⁹ Pozn. G. Voigt mluví o nehumanismu 19. století. Koncept učenecké společnosti pak sebou nese i myšlenky raného nacionalismu, které předcházeli masovým politickým hnutím poloviny 19. století. [srov. Storchová. *Paupertate styloque connecti*. 21.]

⁴⁰ Pozn. Pro zmíněné období dokonce můžeme použít označení *res publica litteraria*. [srov. Iva, Lelková. *Sny o mnohosti světů: Athanasius Kircher (1602-1680), John Wilkins (1614-1672) a jejich obraz vesmíru*. 2. vyd. (Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015) 125.]

⁴¹ Storchová. *Paupertate styloque connecti*. 23.

⁴² *Select Republic of Letters Bibliography*. http://www.culturesofknowledge.org/?page_id=191 [Accessed 3. 2. 2017]

⁴³ Mordechai Feingold (ed.) *Jesuit Science and the Republic of Letters*. (London: MIT Press, 2003) 483.

korespondenci jednotlivých učenců a platí za vstupní bránu k jejímu zkoumání.⁴⁴ Za zmínku stojí rozhodně i projekt *Cultures of knowledge*, jenž se zaměřuje na zveřejňování dostupné literatury a pořádání seminářů.⁴⁵ Projekt Stanfordovy univerzity *Mapping the republic of letters* se zase zaměřuje nejen na evidenci korespondence, ale i na její vizualizaci.⁴⁶ I v této oblasti je daný výčet pro množství podobných souborů neúplný. Ve své práci budu vycházet především z již zmíněné databáze *EMLO* a projektu *The Hartlib Papers*, jenž se soustředí na korespondenci Samuela Hartliba.⁴⁷

Otázka uceleného řešení problematiky učenecké sítě v českých zemích 17. století zůstává v současné době stále otevřena. Tím však nemyslím, že by se tento model korespondenčních vztahů nedal na české země v daném období vztahovat. Jen chci poukázat na absenci práce, jež by tuto otázku důkladně zpracovávala. Ve své práci používám již zmíněnou publikaci Lucie Storchové,⁴⁸ kterou považuji za možný příklad takovéto monografie. Charakteristikou otázky se zabývá zčásti i kniha Stanislava Sousedíka *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, která se však soustředí především na vývoj myšlenkových konceptů.⁴⁹ Problematiku provázanosti vzdělaneckých a politických elit řeší i dílo Evanse *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*.⁵⁰ V rámci své knihy *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století* předkládá portréty jednotlivých vědců zkoumaného století Luboš Nový.⁵¹

V souhrnu však musíme konstatovat, že pro 17. století důkladnou sondu do problematiky intelektuální sítě v českých zemích postrádáme. Pokud se přece jen objeví snaha zmapovat vztahy jednotlivých vzdělavců, jedná se většinou jen o publikace zaměřující se tematicky na jednotlivé učence.⁵²

---

⁴⁴ *Welcome to Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/home> [Accessed 3. 2. 2017]

⁴⁵ *Networking the Republic of Letters, 1550-1750*. <http://www.culturesofknowledge.org/> [Accessed 3. 2. 2017]

⁴⁶ *Mapping the republic of letters*. <http://republicofletters.stanford.edu/index.html> [Accessed 3. 2. 2017]

⁴⁷ *The Hartlib Papers*. <https://www.hrionline.ac.uk/hartlib/context> [Accessed 3. 2. 2017]

⁴⁸ Pozn. V nutných důsledcích, spojených především s událostmi kolem okruhu pražské univerzity, pak publikace zasahuje i do období předbělohorského. [srov. Storchová. *Paupertate styloque connecti*. 315–322]

⁴⁹ Stanislav Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. (Praha: Vyšehrad, 1997) 295.

⁵⁰ Pozn. Tato publikace navíc otevírá velmi zajímavé téma, vliv okultních věd lidové společnosti na elitu vzdělavců. [srov. Evans. *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. 401–440]

⁵¹ Luboš Nový. *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století*. (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961) 431.

⁵² Pozn. V současnosti máme k dispozici práce věnující se J. M. Marci z Kronlandu [Jiří Marek. *Jan Marek Marci 1595–1667. Život, dílo, doba. Sborník přednášek k 400. výročí narození*. (Lanškroun: ROSA, 1995) 110., Zdeněk Servít. *Jan Marek Marci z Kronlandu: Zapomenutý zakladatel novověké fyziologie a medicíny*. (Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1989) 280.], Janu Keplerovi [Zdeněk

Důsledné vyřešení výše nastíněné otázky tedy zůstává jedním z úkolů soudobého badatelského úsilí.

2.1. Nástin učenecké společnosti v českých zemích 17. století

Na prostoru, který jsem této kapitole vymezil, samozřejmě není možné podat ucelený výklad dané problematiky. Navíc lze toto téma řešit hned z několika rozdílných stanovisek.⁵³ Záměrem této práce je provést analýzu dostupné sekundární literatury⁵⁴ a zaměřit se na nejvlivnější osoby působící v intelektuálním prostředí českých zemí ve zkoumaném období. Můj popis se tak bude vztahovat především na období mezi rudolfínskou Prahou⁵⁵ a smrtí Jana Amose Komenského, na kterého měl učenecký prostor českých zemí vliv především v jeho raných studijních a badatelských letech.⁵⁶

Jeden z podstatných rysů rudolfínské doby byla transformace Prahy jako jednoho z center soudobé vzdělanosti. V české metropoli se setkávají přední učenci, jakými byli Giordano Bruno, Joost Bürgi, Tycho de Brahe či Jan Kepler.⁵⁷ Posledně jmenovaná dvojice zanechala v českém vzděláneckém prostředí nesmazatelnou stopu, a to především v oblasti astronomie a fyziky.⁵⁸ Z českých učenců představoval nejvýznamnější osobnost bezesporu Tadeáš Hájek z Hájku. Tento lékař a astronom, vysoce postavený u císařského dvora, měl velmi vřelý vztah k hermetismu, což

Horský. *Kepler v Praze*. (Praha: Mladá fronta, 1980) 243.] či Valeriánu Magnimu [Stanislav Sousedík. *Valerián Magni. 1586-1661*. (Praha, 1983)] Známy je samozřejmě velmi rozvinutý výzkum kolem osoby J. A. Komenského.

⁵³ Storchová se dívá na pozdní humanismus přelomu 16. a 17. století z pohledu aktivit pražské univerzity (studium sborníků a absolventských tezí) [srov. Storchová. *Paupertate styloque connecti*. 280–281. a 316–322.], Evans naproti tomu reflektuje problematiku analýzou rodových knihoven a uměleckých sbírek. [srov. Evans. *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. 362–366.]

⁵⁴ Pozn. přičemž budu vycházet především s publikací: Evans. *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Storchová. *Paupertate styloque connecti*., Nový. *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století*.

⁵⁵ Pozn. Storchová mluví o „přetrvávání univerzitní literární praxe“ (a to i u skupiny exulantů) po rozpadu tzv. „pražského okruhu univerzity“. [srov. Storchová. *Paupertate styloque connecti*. 315–322.] Horský zase vidí důležitý přínos Rudolfínské doby v expanzi knihtisku a rostoucímu významu tehdejších knihoven. [srov. Horský. *Kepler v Praze*. 31–34.]

⁵⁶ Pozn. Raná studia Komenského v Písečném měla vliv na jeho přátelství s Karlem starším ze Žerotína, důležitý bod pro něj představoval i humanismus Jana Blahoslava. Po návratu z německých studií se pak seznamuje s činností učenců působících v Praze (Tadeáš Hájek z Hájku, Tycho de Brahe, Jan Kepler) [srov. Čapek, Jan Blahoslav. „Komenský a organizace vědeckého života.“ In: Čapková, Dagmar. (ed.) *Několik pohledů na Komenského*. (Praha: Karolinum, 2004) 143.]

⁵⁷ Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. 75–76.

⁵⁸ Pozn. Samotný Kepler, který v Praze strávil 12 let, vydal za tuto dobu přes 30 spisů (Nová astronomie 1609, Dioptrika 1611) [srov. Horský. *Kepler v Praze*. 157.]

je ostatně jev, který se objevuje u velké části vzdělanců Rudolfova dvora.⁵⁹ V nastupující generaci myslitelů pak měl vliv na fyzika a lékaře Jana Marka Marci z Kronlandu (1595–1667).⁶⁰

Jako velmi důležitá pro popisované období se jeví problematika vysokoškolského učení v českých zemích. Publikace Zdeňka Horského a Ladislava Nového označují přelom 16. a 17. století jako úpadek Karlovy univerzity. Ta totiž podle autorů díky přijetí staroutraktivistického stanoviska značně oslabila a stanula v izolaci v tehdejší intelektuální svět. Příznačné se pak stalo soupeření univerzity s jezuitskou klementinskou akademií⁶¹, která se těšila široké podpoře šlechticů a prokatolických Habsburků.⁶² Storchová však poukazuje na fakt, že takto negativní hodnocení pražské univerzity se objevuje především ve starší literatuře. Novodobý výzkum se naopak shoduje v tom, že se jednalo o zcela unikátní jev dobře fungujícího univerzitního prostředí, které mělo dopad i na společnost.⁶³

Na tomto místě je také třeba připomenout význam exilových učenců náležejících k intelektuální síti českých zemí. Mezi nejvýznamnější představitele okruhu učeneckého exilu patřili profesori předbělohorské pražské univerzity⁶⁴ a polský exil českých bratří v čele s Janem Amosem Komenským. Z tohoto okruhu vzdělanců měl pak přímý vliv na české učence okruh kolem saských univerzit.⁶⁵ Pro samotného Komenského bylo prostředí německých univerzit naprosto zásadní. Ve svých devatenácti letech odchází na studia právě do německých zemí, mezi lety 1611–1612 studuje v Herbornu, následně poté v letech 1613–1614 v Heidelbergu.⁶⁶

---

⁵⁹ Ivo Purš. „Tadeáš Hájek z Hájku a jeho alchymický okruh.“ In: Ivo Purš a Vladimír Karpenko. (ed.) *Alchymie a Rudolf II.: hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století.* (Praha: Artefactum, 2011) 423–459. O hermetismu a jeho zásadním vlivu na Rudolfovu dobu také [srov. Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím.* 73–74.]

⁶⁰ Josef Smolka. „Joanes Marcus Marci a jeho okruh.“ In: Ivo Purš a Vladimír Karpenko. (ed.) *Alchymie a Rudolf II.: hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století.* (Praha: Artefactum, 2011) 727–759.

⁶¹ Pozn. Jezuitský řád přichází do Prahy roku 1556 na pozvání Ferdinanda I. a usazuje se v bývalém dominikánském klášteře sv. Klimenta. Do konce 16. století a po celé následující století je pak nemovitý majetek jezuitů rozšiřován. Celý komplex se nazýval Klementinum. [srov. Kalista a Kubišta. *Klementinum.* 3–5]

⁶² Nový. *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století.* 57–58. [Dále: Horský. *Kepler v Praze.* 34–37.]

⁶³ Storchová. *Paupertate styloque connect.* 183–188.

⁶⁴ Pozn. Zde zmiňuji především Nigrina, který měl blízko ke Komenskému. [srov. Storchová. *Paupertate styloque connecti.* 316–322]

⁶⁵ Pozn. Lucie Storchová zmiňuje především tři města kolem, kterých se utvářely skupiny českých exulantů, a to Freiberg, Pirnu a Drážďany. [srov. Storchová. *Paupertate styloque connecti.* 317–320]

⁶⁶ Miroslav Somr. *Jan Amose Komenský – pravý člověk v (ne)pravém světě.* (České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013) 8–9.

Jan Patočka dokonce připomíná, že Komenský na tomto studijním pobytu vyvinul mimořádné úsilí, aby získal maximum vědomostí, které se mu nabízely.⁶⁷

Vraťme se však zpět k otázce pražské univerzity. Její další osud byl však nutně spjat s politickou situací. V červenci roku 1919 odhlasoval generální sněm Koruny české tzv. Konfедераční akta. Tento dokument výrazně znevýhodňoval působení katolíků ve správě země. Na jeho základě byl téhož roku vypovězen ze země jezuitský řád.⁶⁸ Pražská univerzita se tak na krátký čas zbavila svého největšího soka. Tato privilegovanost utrakvistů však neměla dlouhého trvání. Záhy po bitvě na Bílé hoře je univerzita plně dána do správy znovu příchozím jezuitům.⁶⁹ Roku 1635 nechává arcibiskup Harrach zřídit, jako protiváhu jezuitské hegemonie, u Prašné brány kněžský seminář.⁷⁰ Avšak z rozhodnutí císaře Ferdinanda III. dojde roku 1654 ke konečné úpravě pražské univerzity na Karlo-Ferdinandovu, přičemž je zachován rozhodující vliv Tovaryšstva Ježíšova.⁷¹

Pro pobělohorské období českých dějin jsou typickým znakem rekatolizační snahy, se kterými jsou spojováni jezuité.⁷² Druhým projevem je daleko striktnější rozdělení jednotlivých učeneckých okruhů, z nichž hlavními byla učenecká síť spjatá s jezuitským řádem a vládnoucími Habsburky, druhou skupinu pak představovali pobělohorští exulanti.⁷³ Ve starší literatuře panuje mylné přesvědčení o odmítavém postoji katolické církve vůči přírodním vědám. Tento názor však odporuje aktivitám spojeným právě s jezuitským řádem. Možná nás tedy překvapí úctyhodný počet

---

⁶⁷ Jan Patočka. „Komenského duchovní biografie“ In: *Komeniologické studie III.* (Praha: OIKOYMENH, 2003) 368.

⁶⁸ Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím.* 90.

⁶⁹ Nový. *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století.* 58.

⁷⁰ Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím.* 105. a 142.

⁷¹ Nový. *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století.* 58.

⁷² Pozn. Zde je přitom třeba rozlišovat mezi negativním a pozitivním působením jezuitů v rámci rekatolizačních snah. Zdeněk Kalista ve svém Klementinu vypočítává skupinu historiků, matematiků a dalších učenců, kteří pozdvihli úroveň badatelské práce v českých zemích. [srov. Kalista a Kubišta. *Klementinum.* 5–6.] Studie A Šolcové zase vyzdvihuje zájem jezuitů o astronomii a matematiku [srov. Alena Šolcová. „Matematika a astronomie v době pobělohorské.“ In: *Ondřejovská hvězdárna 1898-1998. Sborník o české a moravské astronomii uspořádaný ke 100. výročí Ondřejovské hvězdárny a 650. výročí Univerzity Karlovy.* (Praha: Vesmír, 1998). 33–43.]

⁷³ Pozn. Jako názorný příklad tohoto rozdělení zde uvádím korespondenci J. A. Komenského, jehož okruh dopisovatelů byl tvořen především protestanty nebo lidmi, kteří byli jejich myšlenky nakloněni (přátelé z Jednoty Bratrské – Mikuláš Drábík, přátelé z Anglie – Samuel Hartlib, Joachim Hübner) [srov. Jan Amos Komenský, Jaromír Kváčala (ed.) *Korespondence Jana Amose Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho.* (Praha: Česká Akademie, 1898.) 36–48]

řádových členů, kteří se angažovali na poli matematiky a astronomie či zřizování pozorovatelských observatoří (v českých zemích při Klementinu).⁷⁴

Z okruhu vzdělanců, přímo pocházejících či dlouhodobě působících v českých zemích, je třeba na prvním místě zmínit Jana Marka Marciho z Kronlandu (1595–1667). Během jeho života se mu povedlo dostat do nejvyšších vládních kruhů.⁷⁵ Roku 1626 se stává profesorem lékařské fakulty a mezi lety 1654–1662 stane dokonce (v rámci zřízené Karlo-Ferdinandovy univerzity) v jejím čele.⁷⁶ Myšlenkově Jan Marci navazoval na starší tradici renesanční přírodní filosofie.⁷⁷ Spolu s Janem Amosem Komenským můžeme tohoto učence zařadit do tzv. mosaické filosofie.⁷⁸ Po celou dobu svého života choval Jan Marci náklonost k jezuitskému řádu, do kterého pak před svojí smrtí vstoupil.⁷⁹

Naopak velké rozepře s jezuitou měl Valerián Magni (1585–1661), který ve svém díle rozpracoval problematiku poznání skrze vnitřní světlo („světlo myslí“).⁸⁰ Velmi kriticky se stavěl k aristotelské fyzice, především v otázce vzduchoprázdna. Za tímto účelem provedl 12. 7. 1647 na polském královském dvoře experiment na důkaz

---

⁷⁴ Pavel Gábor. „Jezuitská identita a vztah k přírodním vědám – pohled zevnitř.“ In: Čemus, Petronilla (ed.) *Bohemia Jesuitica 1556-2006*. 2 sv. (Praze: Karolinum, 2010) 647–660. (Georg Schuppener se pak ve své studii zabývá korespondencí protestanta Jana Keplera a jezuitu Paula Guldina [srov. Georg Schuppener. „Kepler’s correspondence with Paul Guldin.“ In: Jaroslav Folta (ed.) *Mysterium Cosmographicum 1596-1996: Proceedings of the Symposium*. (Praha: Národní technické muzeum, 1998) 172–180.] Naproti tomu se Nový staví k přínosu jezuitů na poli přírodních věd velmi negativně [srov. Nový. *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století*. 58–59.]

⁷⁵ Pozn. Jan Marek zastával funkci dvorního lékaře. [srov. Evans. *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. 370.]

⁷⁶ Pozn. Právnicko-lékařská fakulta (Karolinum) byla roku 1638 odňata jezuitům a přešla pod správu Habsburků. J. M. Marci si tak stal přímým účastníkem mocenského souboje pražského vysokoškolského učení. Konečná dohra proběhla roku 1654, kde byly obě instituce sloučeny v Karlo-Ferdinandovu univerzitu. [srov. Čornejová. „Alma mater Carolo-Ferdinanda. Pražské vysoké učení v časech Jana Marka Marci.“ 14–16.]

⁷⁷ Pozn. Spis *Idearum operatricum idea* (1635) [srov. Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. 164.] O spojení Marciho s předešlou tradicí rudolfinského tvora viz již zmíněná studie [srov. Josef Smolka. „Joanes Marcus Marci a jeho okruh.“ 727–759.]

⁷⁸ Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. 57. „Mosaická filosofie“ usiluje o prolnutí přirozeného (smyslového) a nadpřirozeného (obsaženo v Písmu, např. Genesis) poznání. [srov. Daniel, Garber and Ayers, Michael. *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy*. 1. part. (London: Cambridge University, 2008) 58.]

⁷⁹ Evans. *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. 570. Tato náklonost k Tovaryšstvu Ježíšovu však nelze univerzálně vztáhnout na všechny jeho členy, se kterými se měl možnost Marci setkat. Zatímco mezi ním a pozdním scholastikem Arriagou panovaly rozepře vycházející z rozdílných myšlenkových pozic, pojilo jej s polyhistorem Athanasiem Kircherem přátelství. [srov. Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. 164.] V prostředí českých zemí měl pak Marci nejvíce vztahy s B. Balbinem, kterého ošetřoval v době jeho těžké nemoci. [srov. Šolcová. „Matematika a astronomie v době pobělohorské.“ 36.]

⁸⁰ Evans, R. J. W.: *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. s. 370. Magniho koncepci světla zachycuje jeho filosofická prvotina *De luce mentium et eius imagine* (*O světle myslí u jeho obraze*) [srov. Valerián Magni, Marie Klosová. (ed.) *O Světle myslí a jeho obraze* (*De Luce mentium et ejus imagine*) (Praha: OIKOYMENH, 2016)]

vakua. Společně s vakuem měl pokus demonstrovat i to, že světlo není závislé na látce.⁸¹ Celý pokus se velmi nápadně podobá mnohem známějšímu Torricelliho experimentu. Dobové prameny však ukazují na skutečnost, že oba učenci provedli své pokusy nezávisle na sobě.⁸²

Budeme-li věnovat pozornost učencům sdruženým v jezuitském řádu, zjistíme, že jejich zastoupení ve vědecké činnosti daného období je poměrně rozsáhlé. Pro potřeby této kapitoly však zmíním jen nejvýraznější osobnosti. Převahu jezuitského řádu v intelektuálním prostředí potruhuje i fakt, že převzal od šlechtických struktur vzdělávání mládeže a vytvořil si v této oblasti monopolní postavení. Jedinými privilegovanými vysokými školami s titulem *studia generalis* byly univerzity pod jezuitskou patronací v Praze a v Olomouci.⁸³

Předně se jedná o matematiky, moravského rodáka Jakuba Kresu (1648–1715), Kašpara Knittela (1644–1702), Theodora Moreta (1602–1667) či Joannese Hanckeho (1644–1713). Na poli matematiky se také pohyboval i již zmíněný Jan Marek.⁸⁴ Významný je i jezuitský přínos baroknímu dějepisectví a písemnictví českých zemí. Uvedme zde alespoň nejznámější jména Jana Tannera, Bedřicha Briedela, Jana Kořínka a Bohuslava Balbína.⁸⁵

2.2. Kontakty pražského učeneckého okruhu s intelektuálním světem

Konec rudolfinského pražského okruhu, rozhodně neznamená přerušení styků se zahraničím. Naopak můžeme v pobělohorském období zaznamenat v českých zemích přítomnost významných učenců. Jejich pohyb se přitom výrazně pojí s působením církevních řádů na našem území (především opět s činností jezuitů).

Roku 1625 přichází na Klementinskou kolej mladý aristotelik Rodrigo de Arriaga (1592–1667), aby se stal během pražského působení jednou

---

⁸¹ Sousedík. *Valerián Magni. 1586-1661.* 74.

⁸² Tomáš Nejeschleba. „Valerian Magni (1586-1661) o vakuu.“ *Dějiny věd a techniky (History of Sciences and Technology)* 48, č. 3. (2015): 135-150.

⁸³ Čornejová. „Jezuitský řád v Čechách v době Balbínově.“ 26. O vzniku pražského Klementina bylo již pojednáno výše, univerzita v Olomouci vznikla roku 1574. [srov. Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím.* 62.]

⁸⁴ Šolcová. „Matematika a astronomie v době pobělohorské.“ 36–41.

⁸⁵ Ivana Čornejová. „Jezuitský řád v Čechách v době Balbínově.“ In: Zdeňka Pokorná a Marek Svatoš (ed.) *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví.* (Praha: Památník národního písemnictví, 1992) 27.

z nejlivnějších autorit jezuitského řádu své doby.⁸⁶ Z celé řady matematiků jmenujme pouze dva nejznámější, a to Gregoria St. Vincentia (1584–1667) a Moreta.⁸⁷ Mezi lety 1644–1657 působil v Praze vyhlášený polyhistor Jan Caramuel z Lobkovic (1606–1682), který se stal za podpory Jana Marciho a vysoce postaveného šlechtice Bernarda Ignáce z Martinic (1605–1685) opatem benediktinského kláštera v Na Slovanech.⁸⁸ Jako posledního z výčtu učenců je třeba zmínit Athanasia Kirchera (1600–1680), kterého pojila s několika vzdělanci v českých zemích čilá korespondence, ačkoliv nikdy v Praze nepobýval.⁸⁹

Pokud bychom chtěli sledovat jednotlivé vztahy mezi učiteli, musíme se nutně podívat na jejich korespondenční aktivitu. Z četnosti a datace dopisů můžeme přitom snadno posoudit aktivitu jednotlivých spojení. V rámci učenecké sítě nacházíme vždy jednotlivce, ke kterým směřuje větší míra korespondence, a jenž se tak stávají „spojovacími články“ celé sítě.⁹⁰ V prostředí pražského intelektuálního centra můžeme za takové osobnosti považovat Jana Marka a Bernarda Ignáce z Martinic⁹¹. Z výčtu zahraničních učenců se pak jako vhodná persona jeví bezesporu již zmíněný polyhistor Kircher.

Jan Marci bývá v sekundární literatuře označován jako jedna z nejvýraznějších osobností pražské univerzity své doby.⁹² Již výše byla zmíněna vazba na Jana Caramuela z Lobkovic a jeho přátelství s Balbínem. Nyní je třeba vyzdvihnout Markovu účast na magnetickém pozorování, kterým byl pověřen Moretus jezuitou Kircherem. Kircherův dopis z roku 1642 se pak považuje za jeden z prvních dokladů mezinárodní spolupráce učenců. V dodatku k samotnému listu můžeme dohledat Kircherovu výzvu Moretovi, aby jeho jménem pozdravoval doktora Marka.⁹³

---

⁸⁶ Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. 98 a 100.

⁸⁷ Ladislava Francová. „Matematika v českých zemích v Caramuelově době.“ In: *Umění a věda v době Juana Caramuela z Lobkovic*. (Hradec Králové: Gaudeamus, 2006) 34.

⁸⁸ Pozn. Tato situace však byla paradoxní, protože Caramuel patřil k cisterciáckému řádu. Caramuel však hledal v Praze úkryt před francouzskými vojsky. [srov. Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. 189–190.

⁸⁹ Evans. *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. 365.

⁹⁰ Pozn. Mezi takovéto učence můžeme zařadit např. A. Kirchera, M. Mersenna či J. A. Komenského. Jejich úlohu snadno poznáme z četnosti korespondence [srov. Early Modern Letters Online. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/home> [Accessed 25. 1. 2017.]

⁹¹ Pozn. Bernard Ignác z Martinic sice nebyl učencem, díky svému vlivu u habsburského dvora však měl možnost jednotlivé učence podporovat.

⁹² Čornejová. „Alma mater Carolo-Ferdinandea. Pražské vysoké učení v časech Jana Marka Marci.“ 16–17. Dále také Sousedík, který mu vedle přírodovědných zásluh přičítá i význam pro dějiny filosofie [srov. Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. 162.]

⁹³ Josef Smolka and René Zandberger. „Athanasius Kircher und seinen ersten Pragen Korrespondenten.“ In: Čemus, Petronilla (ed.) *Bohemia Jesuitica 1556-2006*. 2 sv. (Praze: Karolinum, 2010) 690–693.

Marci poznal Kirchera na diplomatické cestě do Itálie, kterou podnikl společně se šlechticem Františkem Karlem ze Šternberka roku 1638 nebo 1639.⁹⁴ Od této doby můžeme zaznamenat mezi těmito učiteli aktivní korespondenci. V jednotlivých dopisech byla probírána astronomická pozorování či alchymistické pokusy. Korespondence se především zaměřovala na doposud nerozluštěný spis známý jako tzv. Voynichův rukopis.⁹⁵ Athanasius Kircher se však podílel i na zprostředkování knih, které nebyly v prostředí českých zemí dostupné. Jan Marci zase intervenoval u dvora ve věci vydání některých z Kircherových spisů.⁹⁶

K doplnění korespondenční větve učenců je třeba přidat již zmíněného Bernarda Ignáce z Martinic, kterého pojil velmi blízký vztah k Janu Marcimu. V dosud sebrané korespondenci s Kircherem můžeme dohledat 27 dopisů, které byly poslány mezi léty 1640–1673.⁹⁷ Martinic měl velmi blízko k císařskému dvoru, takže mohl zprostředkovat vydávání Kircherových spisů. A byl to právě Martinic, který doporučil Kircherovi sblížit se s Marcim.⁹⁸

Nejvíce obsáhlá je Kircherova korespondence s Janem Marcim, pomyslné druhé místo by pak náleželo Berdardu Ignácovi z Martinic.⁹⁹ Nesmíme však zapomínat ani na kontakty se svým vlastním řádem, které Kircher s učiteli pražského okruhu udržoval. Zajímavá je především jeho korespondence s misionářem Valentinem Stanslem (1621–1705) a pražským arcibiskupem Janem Bedřichem z Valdštejna (1642–1694), který si dokonce do své knihovny pořídil známý Kircherův spis *Ars magna lucis et umbrae*.¹⁰⁰

Nyní bych se chtěl ještě zastavit u vazby českého učeneckého prostředí na jednoho z nejvýznamnějších vzdělavců popisované doby, Galilea Galileiho. Předně

---

⁹⁴ Pozn. Itinerář této výpravy je bez datace. Výzkum tak vychází z datace listu adresovanému G. Galileimu z Prahy 3. listopadu 1640. [srov. Servít. *Jan Marek Marci z Kronlandu: Zapomenutý zakladatel novověké fyziologie a medicíny*. 37–40.] Podrobná studie, která se také zaměřuje na nepřesnosti v problematice cesty Marciho a Šternberka [srov. Josef Smolka. „Italská cesta J. M. Marci a Fr. K. Šternberka (1640).“ *Dějiny věd a techniky (History of Sciences and Technology)* 47, č. 4 (2014): 238–246]

⁹⁵ Pozn. O tom svědčí 43 dopisů, které J. M. Marci poslal na adresu A. Kirchera. [srov. Iva Lelková. *Who Wrote to Kircher*. http://www.stanford.edu/group/kircher/cgi-bin/site/?page_id=303 [Accessed 26. 1. 2017]

⁹⁶ Servít. *Jan Marek Marci z Kronlandu: Zapomenutý zakladatel novověké fyziologie a medicíny*. 40.

⁹⁷ Iva Lelková (ed.) *Correspondence of Bernard Ignac from Martinic*. In: Early Modern Letters Online, Cultures of Knowledge <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/person/0d699777-be95-4d74-9c3d-46b84be346b9?sort=scored&everything=Bernard%20Ignac%20Martinic&baseurl=/forms/quick&type=quick&numFound=4821&start=1> [Accessed 26. 1. 2017]

⁹⁸ Lelková. *Who Wrote to Kircher?*

⁹⁹ Pozn. Vycházím přitom z počtu jednotlivých doposud sebraných dopisů [srov. Lelková. *Who Wrote to Kircher?*

¹⁰⁰ Smolka and Zandberger. *Athanasius Kircher und seinen ersten Pragen Korrespondenten*. 704.

musíme vyzdvihnout snahu Valeriána Magniho, který se po římském procesu s tímto astronomem zasazoval u olomouckého biskupa kardinála Dietrichštejna o vydání Galileiho díla *Discorsi e dimostrazioni matematiche*. Tento počin by se mu s největší pravděpodobností zdařil, kdyby ho roku 1636 nezmařila kardinálova smrt.¹⁰¹ S osobou Galileiho se snažil kontaktovat i Jan Marek.¹⁰² O tomto pokusu se dozvídáme z dopisu, který adresoval Galileimu 3. listopadu 1640, poté, co se vrátil z Itálie. Jan Marek zde vyjadřuje obdiv Galileiho spisům o pohybu, přičemž si posteskuje, že kdyby je měl možnost vidět dříve, ušetřil by si mnoho námahy.¹⁰³ Pro úplnost je třeba zmínit dalšího významného astronoma Keplera, který vedl s Galileem korespondenci a přímo reagoval na jeho díla.¹⁰⁴

2.3. Korespondenční síť Jana Amose Komenského

Obdobnou korespondenční síť, jež byla výše nastíněna, můžeme dohledat i u Jana Amose Komenského. Jak ještě uvidíme, měl pro Komenského kontakt s druhými učiteli velký význam a výrazně ovlivnil jeho myšlení. Nicméně je třeba si uvědomit, že jeho okruh přátel či spolupracovníků, byl závislý na sympatiích s protestantským proudem.¹⁰⁵ Na příkladu této korespondenční sítě si v neposlední řadě můžeme otestovat platnost ideálu „Republic of Letters“.

Fond korespondence Komenského v současné době tvoří 567 dopisů, z toho 120 přijatých a 447 odeslaných.¹⁰⁶ Pokud bychom chtěli zařadit Komenského do učenecké sítě, najdeme největší aktivní výměnu dopisů v okruhu vzdělanců

---

¹⁰¹ Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. 143–144.

¹⁰² Pozn. Josef Smolka si při této příležitosti pokládá otázku, jak je možné, že mezi samotnou cestou do Itálie, kde měl Marci úmysl Galilea navštívit (1638–1639) a Marciho dopisem Galileimu (3. listopadu 1640) se nachází tak velká časová prodleva. [Srov. Smolka. „Italská cesta J. M. Marci a Fr. K. Šternberka (1640).“ 239.]

¹⁰³ Pozn. Doslova: ...*Quod de tua skripta de motu videre contigisset, priusquam in eo argumento me exercere cepissem, abstinuissem sane a labore supervacaneo...* (...Kdyby se mi bylo podařilo vidět Tvé spisy o pohybu dříve, než jsem se začal zabývat tímto předmětem, byl bych si jistě ušetřil zbytečnou námahu...) [srov. Jan Marek Marci. „Dopis Jana Marka Marci Galileimu (3. listopadu 1640)“ In: Kořan Jan (ed.) *Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky* 9. (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964) 8–9.]

¹⁰⁴ Pozn. Spis *Rozprava s hvězdným poslem, kterého teď mezi smrtelníky vyslal Galileo Galilei (1610)*, reagoval na Galileiho dílo *Hvězdný posel* [srov. Horský. *Kepler v Praze*. 200.]

¹⁰⁵ Pozn. V posledku byly zásadní sympatie s myšlenkami Jednoty bratrské, za kterými Komenský pevně stál až do své smrti.

¹⁰⁶ Pozn. Tyto údaje poskytuje studie Urbánka, který se přímo účastnil již zmíněného výzkumu [Srov. Urbánek. „Cultures of Knowledge a Komenský v síti učenecké korespondence.“ 28] Portál EMLO však uvádí soubor 558 evidovaných položek (149 přijatých dopisů a 203 těch, ve kterých je Komenského jméno zmíněno) [Srov. Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ In: *Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67> [Accessed 17. 2. 2017]

spojených s britským intelektuálním prostředím, ze kterého vzešla budoucí Královská společnost (Royal Society).¹⁰⁷ Největší objem korespondence se pojí s osobou Samuela Hartliba (1600–1662).¹⁰⁸ Opomenout však nemůžeme ani Johna Duryho (1596–1680), Joachima Hübnera (1611–1666), Johna Pella (1611–1685) či Theodora Haaka (1605–1690). Důležitou postavou pro mapování Komenského korespondenční sítě je však i švédský podnikatel Louis de Geer (1587–1652) či fyzik a psycholog Cyprian Kinner (1600–1649).¹⁰⁹

Pokud se zaměříme na postavení Komenského v učenecké síti našeho zkoumaného století, musíme si ujasnit, že větší korespondenční aktivitu můžeme zaznamenat až pro období vyhnanství v Lešně (1628–1641).¹¹⁰ Vladimír Urbánek ve své studii předkládá tezi, že právě exil byl určujícím pro Komenského zařazení do evropské intelektuální sítě.¹¹¹ Narůstající aktivitou korespondence se vyznačuje Komenského pobyt v Anglii (1641–1642).¹¹² Tento efekt poté vrcholí v období exilu ve Švédsku (1642–1648).¹¹³ Následně počet dopisů klesá. Největší soubor dopisů pak evidujeme pro období nizozemského exilu (1656–1670).¹¹⁴

Z pohledu širokého zaměření Komenského korespondence je zcela namístě spojovat ji s ideálem učenecké sítě, jež je nadkonfesijní a apolitická.¹¹⁵ Tyto vlastnosti

---

¹⁰⁷ Pozn. Tuto skupina učenců je pro období pobytu J. A. Komenského v Londýně (1641–1642) nazývána „Comenian group“. Samotná Royal Society byla založena Karlem II. roku 1662. [srov. Michael Hunter. „Royal Society.“ *Encyclopædia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Royal-Society> [Accessed 14. 2. 17]

¹⁰⁸ Pozn. Evidujeme 126 dopisů adresovaných Hartlibovi a 152 dopisů, které od něj Komenský přijal [srov. Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ *In: Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a671> [Accessed 17. 2. 2017]

¹⁰⁹ Vladimír Urbánek. „The Network of Comenius’ Correspondents.“ *Acta Comeniana* 36, č. 12. (1997): 68–70.

¹¹⁰ Pozn. V. Jedná se o soubor 72 evidovaných dopisů [srov. Urbánek. „The Network of Comenius’ Correspondents.“ 65.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Pozn. Soubor 41 dopisů. Je však třeba si uvědomit, že rok 1642 se překrývá s pobytem Komenského ve Švédsku. [srov. Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ *In: Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a671> [Accessed 17. 2. 2017]

¹¹³ Pozn. Soubor tvoří úctyhodných 154 dopisů, vyjma roku 1642. [srov. Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ *In: Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a671> [Accessed 17. 2. 2017]

¹¹⁴ Pozn. Pro zmíněné období se jedná o soubor 235 položek. [Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ *In: Early Modern Letters Online* <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a671> [Accessed 17. 2. 2017]

¹¹⁵ Pozn. Urbánek srovnává funkci Komenského s postavením Marina Mersenna [srov. Urbánek. „The Network of Comenius’ Correspondents.“ 76.]

však nemůžeme příliš přeceňovat.¹¹⁶ Mezi jeho adresáty totiž nacházíme předně jedince, kteří byli příznivě nakloněni myšlenkám reformace či samotné Jednotě bratrské.¹¹⁷

K úplnosti popisu Komenského korespondenční sítě je třeba ještě zmínit jeho vazby na přátele z Jednoty bratrské. Nejaktivnější korespondenci vedl s Janem Bythnerem (1602–1675)¹¹⁸, Mikulášem Gertichem (1624–1671)¹¹⁹, Petrem Figulem (1619–1670)¹²⁰ či Mikulášem Drábíkem (1588–1671).¹²¹ Do tohoto okruhu můžeme započítat i známého politika Karla Staršího ze Žerotína (1564–1636), se kterým udržoval Komenský korespondenci po dobu svého prvního exulantského pobytu.¹²²

---

¹¹⁶ Pozn. Tuto tezi předkládám s ohledem na samotné zpochybnění ideálu „Republic of Letters“. [Srov. Daston. „The Ideal and Reality of the Republic of Letters in the Enlightenment.“ 367–381.]

¹¹⁷ Pozn. Dokladem pro tuto tezi nám mohou být Komenského vazby na švédský dvůr či intelektuální prostředí Anglie. Pro Komenského jsou (z logických důsledků jeho politického postavení) naprosto cizí vazby na Habsburky, dohledatelné u osob srovnatelného postavení v učenecké síti Jana Marka či Kirchera. Pro Komenského postavení v učenecké síti jsou pak důležité i sympatie k Jednotě bratrské, která byla v habsburských zemích tvrdě perzekuována. [srov. Jan Hábl. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*. (Praha: Návrat domů, 2011) 12 a 22–7] Je třeba si uvědomit, že přijetí Jednoty bratrské ve Východním Prusku bylo víc než omezitelné a rovnalo se spíše trpné toleranci. [srov. Marta Bečková. „Pobělohorský bratrský exil v Polsku“. In: *Exulant Jan Amos Komenský*. (Praha: Jan Čáp, 2009) 20–1.]

¹¹⁸ Pozn. Soubor 14 dopisů odeslaných Komenským a 7 dopisů přijatých. [Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ In: *Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67&mail:recipient-person=http://localhost/person/1db9fc1a-b2e3-4a9d-8a6b-91484df828da> [Accessed 18. 2. 2017]; Iva, Lelkova (ed.) „Correspondence of Johannes Bythner.“ In: *Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/1db9fc1a-b2e3-4a9d-8a6b-91484df828da&mail:recipient-person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67> [Accessed 18. 2. 2017]

¹¹⁹ Pozn. Soubor 11 dopisů odeslaných Komenským a 3 dopisů přijatých. [srov. Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ In: *Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67&mail:recipient-person=http://localhost/person/2d89f0d0-a730-4b66-a481-0ec2bc623768> [Accessed 18. 2. 2017], Iva Lelkova (ed.) „Correspondence of Mikulaj Gertich.“ In: *Early Modern Letters Online*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/2d89f0d0-a730-4b66-a481-0ec2bc623768&mail:recipient-person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67> [Accessed 18. 2. 2017]

¹²⁰ Urbánek. „The Network of Comenius' Correspondents.“ 78.

¹²¹ Pozn. Soubor 12 dopisů odeslaných Komenským a 4 dopisů přijatých. [srov. Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67&mail:recipient-person=http://localhost/person/43f4ec0f-35d0-4619-a7d2-a7e5748d6f27> [Accessed 18. 2. 2017], Iva Lelková (ed.) „Correspondence of Mikuláš Drábík.“ In: *Early Modern Letters Online, Cultures of Knowledge*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/43f4ec0f-35d0-4619-a7d2-a7e5748d6f27> [Accessed 18. 2. 2017]

¹²² Pozn. Evidujeme 2 dopisy odeslané Komenským a 7 dopisů přijatých. Komenský řeší především otázku Jednoty bratrské v českých zemích a děkuje Žerotínovi za podporu. [srov. Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?mail%3Arecipient-person=http://localhost/person/765f1bc9-3b4c-4d83-a9f2-77f15308eae4&frbr:creator->

V souvislosti s osobním životem Komenského nesmíme zapomínat ani na jeho rodinnou korespondenci.¹²³

3. Problematika světla v tradici myšlení do 17. století

S tématem světla se setkáváme již v samých počátcích dějin lidského myšlení. Světlo nebo osvětlení přitom symbolizovalo intelektuální aktivitu, která byla svojí povahou „supranaturální“ a tedy spojována s božským působením. V konečném důsledku tak světlo představovalo nejvyšší poznání, které však neplynulo z přirozené podstaty člověka, ale bylo mu umožněno „k nahlédnutí“ díky osvětlení.¹²⁴

Pavel Floss se ve své studii zaměřuje na výskyt pojmu světla v evropských jazycích a dochází k závěru, že světlo neslo vždy pozitivní náboj spojovaný s dokonalostí, jeho protipólem byla temnota. Všimá si pak i základních termínů, jež figurovaly v prvotních otázkách filosofie. Zatímco do kategorie *peras* (něco vymezené, uchopitelné) patřilo světlo, náležela temnota do skupiny *apeiron* (neomezeno, neuchopitelné).¹²⁵ Tímto terminologickým exkurzem chci předně ukázat, jak bylo světlo tradičně vnímáno.

V antice se setkáváme se světlem již u Sokrata, kterému je připisována právě myšlenka osvětlení, tedy účast na božském intelektu. Platón poté světlo identifikuje se zřením věčných idejí, které jsou obsaženy v lidské duši. Aristoteles zase striktně odděluje poznání, které je člověku přirozené, a intelekt, jenž je nesmrtelný a věčný.¹²⁶

Díky antickému vlivu hraje světlo důležitou roli v nauce jednoho z nejdůležitějších myslitelů křesťanství, Aurelia Augustina (354–430), který světlo ztotožňuje se samotným Bohem. V této podobě se stává světlo součástí i nicejsko-cařihradského vyznání víry.¹²⁷ Další interpretací světla najdeme u myslitelů františkánského řádu, jmenovitě u Bonaventury (1217–1274). Bonaventura předkládá argument, že Boha můžeme poznat jen skrze osvětlení, takže poznání nutně toto

---

[person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67](http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67) [Accessed 18. 2. 2017] Marc Kolakowski (ed.) „Correspondence of Charles of Zerotin (the elder).“ In: *Early Modern Letters Online, Cultures of Knowledge*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/765f1bc9-3b4c-4d83-a9f2-77f15308eae4&mail:recipient-person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67> [Accessed 18. 2. 2017]

¹²³ Miranda (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“

<http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67> [Accessed 18. 2. 2017]

¹²⁴ Pasnau. „Divine Illumination.“

¹²⁵ Floss. „Pohledy do dějin filosofického pojetí světla v kontextu západní tradice“ 143–4.

¹²⁶ Pasnau. „Divine Illumination.“

¹²⁷ Floss. „Pohledy do dějin filosofického pojetí světla v kontextu západní tradice.“ 147.

osvícení vyžaduje. U Tomáše Akvinského (1225–1724) je světlo spojováno s abstrakcí, tedy schopností člověka nahlížet na podstatu věcí. Další ze středověkých učenců Jindřich z Gentu (1217–1293) považuje osvícení rovněž jako prostředek k dosažení skutečného poznání, na rozdíl od svých předchůdců však říká, že tento cíl je umístěn ve fyzickém světě. Jan Duns Scotus (1266–1308) skepticky napadá tvrzení, že by působení božské iluminace mohlo lidskou mysl dovést k opravdovému poznání. Pokud je něčeho takového lidský intelekt vůbec schopen, pak je to podle Scota jen díky správnému uchopení jednotlivých tvrzení.¹²⁸ V této koncepci tak nacházíme přiznání aktivity lidského rozumu, která je plně rozvinuta v renesanci a humanismu.

Jeden z rysů renesance je „zbožštění“ člověka a světa, ve kterém se nachází. Jako důkaz pro toto tvrzení nám může posloužit chápání světla Franciska Patrizziho (1529–1597). Patrizzi zastával názor, že svět je naplněn Božím světlem. Díky tomuto předpokladu tak mnohonásobně stoupla hodnota světa i samotného lidského intelektu.¹²⁹ Z fyzikálního hlediska se světlem zabývá G. B. Della Porta (1535–1615), který navazuje na arabskou tradici optiky a řeší lom světla na čočkách. Leonardo da Vinci (1452–1519) obrací svoji pozornost k lidskému oku a jeho vnímání světla. Přitom tento lidský orgán srovnává s pokusem „camera obscura“.¹³⁰ Na konci renesance přichází Giordano Bruno (1548–1600) s myšlenkou vztáhnout světlo na lidské dějiny, tedy na epochy světla (lidské humanity) a období temnot.¹³¹

V již zmíněné eseji se Pavel Floss zamýšlí i nad fyzikálním rozměrem světla, který podnítil rozvoj optiky. Z prvními experimenty se světlem se setkáváme již ve středověku v arabském prostoru, který navazoval na antické myslitele.¹³² V evropské učenecké síti jsou za průkopníky na poli optiky považováni již zmínění renesanční myslitelé, dále pak Roger Bacon, Dietrich z Freiburgu a Witello.¹³³

---

¹²⁸ Pasnau. „Divine Illumination.“

¹²⁹ Garber and Michael. *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy*. 1. part. 62–63.

¹³⁰ Pozn. Tento pokus byl později prováděn i dalšími mysliteli (Jan Kepler, Jan Marek Marci z Kronlandu, Athanasius Kircher). Jde o pronikání paprsků malou štěrbinou do temné místnosti, kde se zobrazí zvětšený předmět, který byl vsunut mezi zdroj světla a štěrbinu. Kircher pak na tomto pokusu staví svůj projekt „laterny magici“, který je popsán v části 7.2. „*Laterna magica*“ *Athanasia Kirchera* v této práci. [srov. Vasco Ronchi. *The Nature of Light*. (London: Heinemann, 1970) 72–5.

¹³¹ Floss. „Pohledy do dějin filosofického pojetí světla v kontextu západní tradice.“ 150.

¹³² Pozn. Jde především o myslitele známé na západě pod jmény Alkindi (813–873) a Alhazen (965–1039) [srov. Ronchi. *The Nature of Light*. 42–5]

¹³³ Floss. „Pohledy do dějin filosofického pojetí světla v kontextu západní tradice.“ 150.

3.1. Okruh vzdělanců zabývajících tematikou světla v 17. století

Až dosud jsme sledovali pojetí světla v antické, středověké a renesanční tradici. Nyní bych chtěl poukázat na skupinu učenců, kteří se tomuto problému věnovali v 17. století. Pokud jsme v předchozích obdobích spatřili náznaky fyzikálního zkoumání světla, setkáváme se ve zkoumaném století s již velmi rozsáhlým výzkumem, který byl spojován s předními osobnostmi soudobé vědy.¹³⁴

Galileo Galilei (1564–1642) při svých astronomických pozorováních narazil nutně na otázku světla. Zjišťuje přitom, že světlo v sobě nese informace o objektech, které nejsou zobrazitelné lidskému oku.¹³⁵ Výzkumem světla se zabýval i René Descartes (1596–1650), který své závěry přikládá v raném spisku *Traité de la lumiere (Smlouva o světle 1633)*, ucelenější názory pak zahrnuje do svého díla *Discours de la méthode (Rozprava o metodě 1637)*.¹³⁶ V dodatku tohoto díla uvádí popis barevných meteorologických jevů. V historii optiky je známé především jeho vysvětlení vzniku duhy.¹³⁷

Velmi podobnému výzkumu se věnoval i pražský učenec Jan Marek Marci z Kronlandu (1595–1667). V souvislosti s jeho osobou dokonce mluví Jiří Marek o tzv. „pražské škole optiky záření“.¹³⁸ V tomto okruhu učenců působících v českých zemích najdeme řadu významných osobností, které se proslavily i mimo pole optiky. Patří k nim neodmyslitelně Jan Kepler (1571–1630), jenž se věnoval světlu ve spojitosti s astronomickým pozorováním. Své poznatky soustředil do spisů *Optická část astronomie (1604)*, *Nová astronomie (1609)* a *Dioptrika (1611)*. Kepler dále poukazuje na optickou funkci oka, kterou podrobně vyložil jako vůbec první v historii.¹³⁹ V souvislosti s Keplerovým zájmem o studium světla nesmíme opomenout ani metodu jeho experimentů pomocí „camera obscura“.¹⁴⁰

---

¹³⁴ Pozn. Mezi tyto osoby patří jistě Galilei, Descartes, Kepler, Grimaldi, Scheiner, Konrád, Huygens, Newton. [srov. Jiří Marek. „Jan Marek Marci a optika.“ In: *Jan Marek Marci 1595 - 1667. Život, dílo, doba. Sborník přednášek k 400. výročí narození.* (Lanškroun: ROSA, 1995) 20–27.] O důležitosti experimentů, aplikací některých scholastických stanovisek na fyzikální poznatky (např. násobení) a optice v 17. století pojednává podrobně viz. [Olivier, Darrigol. *A History of Optics from Greek Antiquity to the Nineteenth Century.* (New York: OUP Oxford, 2012) 37–77.]

¹³⁵ Marek. „Jan Marek Marci a optika.“ 20–21.

¹³⁶ Darrigol. *A History of Optics from Greek Antiquity to the Nineteenth Century.* 41.

¹³⁷ Marek. „Jan Marek Marci a optika.“ 22.

¹³⁸ Marek. „Jan Marek Marci a optika.“ 20. a 22.

¹³⁹ Horský. *Kepler v Praze.* 157. a 164. O vlivu průkopníků na poli optiky na Keplerova zkoumání také studie Alistair Duncan. „Kepler on Light and Sound.“ In: Jaroslav Folta (ed.) *Mysterium Cosmographicum 1596-1996: Proceedings of the Symposium.* 100.

¹⁴⁰ Pozn. Latinský název „camera obscura“ je možné do češtiny překládat jako „temná komora“ či „dírková komora“ [srov. Marek. „Jan Marek Marci a optika.“ 20–21.]

Vraťme se však zpět k osobě Marka Marciho, který platil za jednu z nejvýznamnějších person „pražské školy“ v soudobém fyzikálním výzkumu světla. Přínos Marciho spočívá především v pozorování spektrálních barev, na které je rozloženo světlo při svém lomu.¹⁴¹ Historici, kteří se zabývají odkazem tohoto učenice, se shodují, že v tomto poznatku předešel Newtonovu publikaci *Nová teorie světla (1671–1672)*.¹⁴² Obdobný aspekt můžeme dohledat i v Marciho teorii o šíření světla, která obsahuje tzv. Huygensův princip.¹⁴³ Nizozemský fyzik přitom tuto tezi zformuloval až ve svém spisu *Dioptrica (1652)*.¹⁴⁴ Marek Marci tato převratná stanoviska o vlastnosti světla vyložil již v roce 1648 ve svém hlavním spise zabývajícím se optikou *Divotvornost, kniha o duze nebeské jakož o povaze, původu a příčině objevujících se barev*.¹⁴⁵ K jeho významným zásluhám na poli optiky je třeba ještě dodat, že svá pozorování prováděl v podstatě bez předchůdců.¹⁴⁶

K důležitým osobnostem „pražské školy“ musíme nutně počítat i Baltasara Konráda (1599–1650) či Christophera Scheinera (1575–1650).¹⁴⁷

Výsledky „pražské školy“ měly velký vliv na Franceska Maria Grimaldiho (1618–1663), který je znám díky vlnové teorii světla a objevu složenosti bílého světla ze spektrálních barev.¹⁴⁸

Tématikou světla v okruhu českých zemí se intenzivně zabývá i člen kapucínského řádu Valerián Magni (1585–1661), pro kterého má světlo i epistemologický význam. Magni klade, podle vzoru předchůdců, rovnítko mezi pojmem světla a absolutním poznáním. Toto světlo pak nazývá „Světlem myslí“ a ztotožňuje jej s Bohem.¹⁴⁹ Pro Magniho byl takto chápaný pojem světla důležitý pro

---

¹⁴¹ Tamtéž. 19.

¹⁴² Servít. *Jan Marek Marci z Kronlandu: Zapomenutý zakladatel novověké fyziologie a medicíny*. 143. [Marek. „Jan Marek Marci a optika.“ 20.

¹⁴³ Servít. *Jan Marek Marci z Kronlandu: Zapomenutý zakladatel novověké fyziologie a medicíny*. 143.

¹⁴⁴ Darrigol. *A History of Optics from Greek Antiquity to the Nineteenth Century*. 64.

¹⁴⁵ Servít. *Jan Marek Marci z Kronlandu: Zapomenutý zakladatel novověké fyziologie a medicíny*. 139. [Jan Marek Marci z Kronlandu. *Thaumantias liber de arcu coelesti deque Colorum Apparentium natura, ortu, et causis in quo pellucidi Opticae fontes a sua seaturigine, ab his vero colorigeni rivi derivantur ducibus Geometria et Physica Hermetoperipatetica*. (Praha: Typis Academicis, 1648) <http://www.e-rara.ch/zut/content/titleinfo/47282> [Accessed 15. 4. 2017]

¹⁴⁶ Marek. „Jan Marek Marci a optika.“ 25.

¹⁴⁷ Tamtéž. 21.

¹⁴⁸ Pozn. J. Marek ve své studii upozorňuje na fakt, že J. M. Marci v mnohém Grimaldiho předchází. Apeluje, že by se mělo Janu Markovi určitě přiznat prvenství v objevu lomu světla, které historie připsala jeho slavnějšímu konkurentovi. [srov. Marek. „Jan Marek Marci a optika.“ 26.] Grimaldimu však určitě nemůžeme upřít, že jako první provedl striktní rozlišení mezi odrazem, lomem a rozptylem světla. [srov. Darrigol. *A History of Optics from Greek Antiquity to the Nineteenth Century*. 58.]

¹⁴⁹ Tomáš Nejeschleba. „De luce mentium Valeriána Magniho.“ In: Valerián Magni, Marie Klosová. (ed.) *O Světle myslí a jeho obraze (De Luce mentium et ejus imagine)* (Praha: OIKOYMENH, 2016) 16.

jeho originální filosofii sebevědomí.¹⁵⁰ Dalším z představitelů tohoto metafyzického pojetí světla je čelní představitel českého učeneckého exilu Jan Amos Komenský. Analýzu jeho myšlenek provedu až v pozdějších kapitolách práce, kde se budu věnovat i konkrétním spisům.

Exkurz: „Laterna magica“ Athanasia Kirchera

Pro úplnost našeho vhledu do problematiky světla v tradici lidského myšlení je třeba zmínit jméno německého jezuita, který však většinu svého života prožil v Římě, Athanasia Kirchera (1602–1680).¹⁵¹ V současnosti se těší osoba Kirchera velké oblibě badatelů¹⁵², a to především díky jeho rozsáhlé korespondenci¹⁵³ a široké šíři témat, kterým se věnoval.¹⁵⁴ Kircher bývá často označován jako „poslední renesanční člověk“¹⁵⁵, „polyhistor“ či „poslední muž, který věděl všechno“.¹⁵⁶ Důležitost tohoto vzdělance podtrhuje i fakt, že stál v čele muzea při Collegiu Romano.¹⁵⁷ Kircher toto muzeum založil během třicátých let. Museum se postupně stalo jedním z nejvýznamnějších badatelských středisek své doby.¹⁵⁸ Zahrnovalo přitom i kompletní vzdělávací program, který se nestránil nejnovějším přírodovědným koncepcím. Poznání však mělo sloužit v první řadě Bohu. Kircherovo museum tak bylo institucí, která představovala pevnou hradbou před poznenáhlu se objevujícím

---

¹⁵⁰ Sousedík. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. 152–153.

¹⁵¹ Pozn. Do Říma přijel A. Kircher v listopadu 1633 a následně nastoupil na místo Ch. Scheinera jako učitel na Collegium Romanum. [srov. Iva Lejková. *Sny o mnohosti světů: Athanasius Kircher (1602-1680), John Wilkins (1614-1672) a jejich obraz vesmíru*. 2. vyd. (Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015) 23.] Většina těchto dopisů je pak přímo dostupná online na portálu *Early Modern Letters Online* <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/quick?everything=Kircher%20&cito:Catalog=Kircher,%20Athanasius> [Accessed 18. 2. 2017]

¹⁵² Pozn. Uvádím zde dvě základní novodobé publikace, které by neměly být v souvislosti s odkazem Kirchera přehlédnuty: John Edward, Fletcher. *A Study of the Life and Works of Athanasius Kircher, 'Germanus Incredibilis': With a Selection of His Unpublished Correspondence and an Annotated Translation of His Autobiography*. (Boston: BRILL 2011) 607. A Paula Findlen (ed.) *The last men who knew everything*. (New York-London: Routledge 2004.) 465.

¹⁵³ Pozn. Soubor Kircherovy korespondence tvoří přibližně 2700 dopisů, které jsou uloženy převážně v archivu Pontificia Università Gregoriana. [srov. Lejková. *Sny o mnohosti světů: Athanasius Kircher (1602-1680), John Wilkins (1614-1672) a jejich obraz vesmíru*. 15.]

¹⁵⁴ Tamtéž. 14.

¹⁵⁵ Merrill. *Athanasius Kircher (1602–1680)*. 4.

¹⁵⁶ Lejková. *Sny o mnohosti světů: Athanasius Kircher (1602-1680), John Wilkins (1614-1672) a jejich obraz vesmíru*. 2. vyd. 23.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Pozn. Jednalo se především o unikátní síť Kircherových spolupracovníků např. Johannes Terentius, díky kterému získal Kircher podklady pro své dílo *China Illustrata* [srov. Paula, Findlen. „Scientific Spectacle in Baroque Rome: Athanasius Kircher and the Roman College Museum.“ In: Mordechai, Feingold (ed.) *Jesuit Science and the Republic of Letters*. (London: MIT Press, 2003) 230.]

ateismem.¹⁵⁹ Jednu ze součástí Kircherových muzejnických aktivit představují dva obsáhlé spisy *Oedipus Aegyptiacus (1652–1654)* a *China Illustrata (1677)*.¹⁶⁰

Témat, která jsou spojována s Kircherovou osobou, je v současném bádání téměř nepřehledné množství. V následujících odstavcích se budu soustředit na jeho práci týkající se problematiky světla, kterou shrnul ve spise *Ars magna lucis et umbrae (1646)*.¹⁶¹ Můj zájem se bude týkat především jeho optického experimentu, který vešel ve známost jako „laterna magica“.

Když přihlídneme k samotnému spisu, je třeba brát zřetel na rozdíly v jednotlivých vydáních. Dílo se zaměřuje především na astronomické jevy, optiku, nauku o barvách či popis slunečních hodin.¹⁶² Samotná „laterna magica“ je však popsána teprve ve druhém vydání z roku 1671.¹⁶³ Podstata tohoto zařízení by se dala popsat následovně. Před hořící lampu, která vrhá silné světlo, se v uzavřené místnosti umístí předmět. Světelné paprsky pak procházejí úzkou štěrbinou, v níž je umístěná čočka, do tmavé místnosti. Zde se následně promítne daný předmět na zeď, avšak několikrát zvětšený.¹⁶⁴ Tento pokus spojuje Koen Vermeer se zájmem o iluzi a fascinaci, jež se objevuje již ve starověku.¹⁶⁵ Tato problematika si vyžaduje důkladnější rozbor, který by však byl nad kapacitu této kapitoly. Zůstaňme tedy pouze u konstatování, že je tento fenomén v době baroka přítomný.¹⁶⁶

Soustředme se však ještě na „laternu magicu“. Kircher tento fyzikální experiment aplikuje na poznání Boha, přičemž vychází z novoplatonské nauky o Bohu jako světla.¹⁶⁷ Bůh je ztotožněn s popisovaným silným plamenem (světlem), bez

---

¹⁵⁹ Tamtéž. 228. a 230.

¹⁶⁰ Tamtéž. 229.

¹⁶¹ Lelková. *Sny o mnohosti světů: Athanasius Kircher (1602-1680), John Wilkins (1614-1672) a jejich obraz vesmíru*. 25.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Pozn. A. Kircher tento experiment popisuje jako „Lucernae Magicae“ viz. obsah spisu [srov. Athanasius, Kircher. *Ars magna lucis et umbrae*. (Amsterdam, 1671.) 24. https://books.google.es/books?id=wYIDAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=Ars+magna+lucis+et+umbrae&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjI2r3notPOAhUmL8AKHQ_HCFQQ6AEIzAB#v=onepage&q=Ars%20magna%20lucis%20et%20umbrae&f=false [Accessed 19. 3. 2017]

¹⁶⁴ Koen Vermeer. „The magic of the magic lantern (1660-1700): on analogical demonstration and the visualization of the invisible.“ *The British Journal for the History of Science* 38, no 2. (2005): 140. a 149. <http://www.jstor.org/stable/4028694> [Accessed 19. 3. 2017]

¹⁶⁵ Vermeer. „The magic of the magic lantern (1660-1700) 129–136.

¹⁶⁶ Pozn. Koen Vermeer označuje iluzi s fascinací jako rétorické figury, díky nimž vnímal barokní člověk svět. Šlo zde především o položení rovnosti mezi demonstrací určitého jevu a jeho symbolem. [srov. Vermeer. „The magic of the magic lantern (1660-1700).“ 157.]

¹⁶⁷ Pozn. Bůh představuje samotné světlo, které se pomocí odrazů zrcadel láme a osvětluje člověka. První ze zrcadel přitom představují andělé, kterým se světlo dostává „neporušené“. Druhé zrcadlo pak patří člověku, k němuž se již dostává světlo díky četným odrazům rozptýlené. [srov. Vermeer. „The magic of the magic lantern (1660-1700)“ 138.] A. Kircher na přední stranu svého spisu zařazuje známou

kterého by nemohlo být nic ozářeno, a tedy ani spatřeno. Jako první dopadá světlo na čistou čočku (poznání andělů) a následně se rozptyluje o zastřenou čočku (lidské smysly). Výsledný obraz (lidské poznání) na stěně je pak nutně poznamenán lomem a rozptylem jednotlivých paprsků.¹⁶⁸

Tímto krátkým vhladem do Kircherova díla jsem chtěl demonstrovat, jak se poznatky z oblasti přírodních věd (optiky) transformovaly do teologických konceptů. S tímto fenoménem se pak setkáme i u Jana Amose Komenského a dalších myslitelů v 17. století.

4. Světlo jako téma u Jana Amose Komenského

Komenský přikládá světlu důležitý význam pro existenci člověka.¹⁶⁹ Toto pojetí světla najdeme v dlouhé novoplatonské tradici.¹⁷⁰ Komenský vychází z děl myslitelů Mikuláše Kusána (1401–1464), Thomase Campanelly (1568–1639), Francisca Patrizziho (1529–1597) či Roberta Fludda (1574–1637).¹⁷¹

Používá přitom pojem světla jako obraz pro poznání, tma je naproti tomu popisována jako nevědomost.¹⁷² Je třeba si však uvědomit, že toto světlo (poznání) pochází od Boha.¹⁷³ Člověk jej může tedy pouze objevovat.¹⁷⁴ Světlo je dále charakterizováno jako aktivní princip, protikladná tma je spojována s pasivitou.¹⁷⁵ Tento protiklad světla a tmy je pro Komenského velmi typický, dokonce v této souvislosti mluví o zápasu. Lepší postavení má přitom světlo.¹⁷⁶ Nicméně v našem

---

ilustraci, která celý proces osvěcení lidských smyslů jasně znázorňuje. Zajímavá je i kresba zobrazení textu a obrazu pomocí „laterny magiky“ [srov. Kircher. *Ars magna lucis et umbrae*. 792.]

¹⁶⁸ Vermeir. „The magic of the magic lantern (1660-1700) 150.

¹⁶⁹ Pozn. Toto pojetí světla je možné nazvat jako „ontologický význam“

¹⁷⁰ Pozn. Tyto myšlenky lze nalézt již u Parmenida, Platóna, Plotína. Přes Augustina a Jana Scota Eriugenu se dostává k Bonaventurovi a Albertu Velikému. Na rozhraní středověku a renesance se objevuje v díle Mikuláše Kusánského. V renesanci Leonarda da Vinciho a již zmiňovaného Patrizziho. [srov. Schifferová. „Per tenebras iter intutum est.“ 129.]

¹⁷¹ Schifferová. „Per tenebras iter intutum est.“ 132.

¹⁷² Machová. „Via lucis v univerzálním světle jazyka.“ 3.

¹⁷³ Pozn. ...*Takové mocné světlo po tak velkých temnotách může rozlítit jedině ten, kdo jako na počátku světa poručil vnějšímu světlu, aby zazářilo z temnot, tak na konci světa způsobí, aby zazářilo světlo věděni...* [srov. Jan Amos Komenský. *Cesta světla*. 2. vyd. (Blansko: ALMI, 2014) 58.]

¹⁷⁴ Pozn. Toto postavení člověka vychází z Komenského představy světa jako školy boží moudrosti, ve které se člověk postupně vzdělává. [srov. Schifferová. „Per tenebras iter intutum est.“ 135.]

¹⁷⁵ Patočka. „Cesta světla, předosvěcenská brána k osvícenským ideálům.“ 471.

¹⁷⁶ Tamtéž 472.

světě není možné tmu zcela potlačit.¹⁷⁷ Komenský vidí analogii souboje světla a tmy v pravidelném střídání dne a noci. Označuje jej přitom jako věčný zákon.¹⁷⁸

Velmi důležitý je pro Komenského vztah k Písmu. V jeho díle můžeme najít citace z Bible, které jsou použity jako podpoření jednotlivých tezí.¹⁷⁹ Z tohoto postoje vychází i význam, jenž je přikládán číselné symbolice.¹⁸⁰

Kromě epistemologického hlediska najdeme v díle Komenského i optické názory¹⁸¹, či použití světla jako mystického obrazu.¹⁸²

4.1. Díla věnující se problematice světla

V rozsáhlém díle Jana Amose Komenského najdeme tři spisy, které se soustředí na otázku světla. Jedná se o spis *Cesta světla dosud vyhledaná a i nadále vyhledávaná (Via lucis vestigata et vestiganda)*¹⁸³, který vyšel roku 1668 v Amsterdamu. Samotný obsah spisu však Komenský sepsal již v zimě na přelomu let 1641–1642.¹⁸⁴ Soudobé bádání označuje toto dílo za jeden z prvních náčrtů myšlenek, které Komenský rozvinul ve svém díle *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských (De rerum humanarum emendatione consultatio catholica)*.¹⁸⁵ Dále se jedná o spis *Světlo v temnotách (Lux in tenebris)*¹⁸⁶ publikovaný roku 1657.¹⁸⁷ Završení tematiky světla

---

¹⁷⁷ Pozn. ...*Všude, kde vzniká světlo, tam ustupuje tma, a kde světlo zaniká, tam hned místo něho tma nastupuje...* [srov. Komenský. *Cesta světla*. 66.]

¹⁷⁸ Tamtéž

¹⁷⁹ Pozn. ...*Odtud v Písmu: Příjemné je světlo a milé je očím vidět Slunce (Kaz. 11, 7.)...* [srov. Komenský. *Cesta světla*. 62.] ...*Bůh je světlem a není v něm žádná tma. (Jan. 1, 5.)...* [srov. Jan Amos, Komenský. *Panaugia*. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. I. svazek. 1. vyd. (Praha: Svoboda, 1992) 131.]

¹⁸⁰ Pozn. V díle Komenského se setkáme především s principem trojitosti (triád) [srov. Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 475.]

¹⁸¹ Pozn. Této problematice je věnována samostatná kapitola této práce *Optické názory Jana Amose Komenského*. [srov. Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 471–472.]

¹⁸² Pozn. Především v kontroverzním chiliastickém díle *Lux in tenebris*, s jehož vydáním nebyl samotný Komenský úplně ztotožněn. [srov. Čapek. „Comenius as a Predecessor.“ 37.]

¹⁸³ Jan Amos Komenský. *Via lucis vestigata et vestiganda*. (Amsterdam, 1668) <https://archive.org/stream/ned-kbn-all-00004319-001#page/n124/mode/2up> [Přístupné 19. 3. 2017]

¹⁸⁴ Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 470.

¹⁸⁵ Tamtéž. 447. Také publikace Jana Čížka [srov. Čížek. *The conception of man in the works of John Amos Comenius*. 134.] Zmíněné dílo bylo přeloženo a vydáno ve třech svazcích roku 1992 [srov. Jan Amos Komenský. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. I–III. svazek. 1. vyd. (Praha: Svoboda, 1992)] V současnosti vychází kritická edice tohoto díla [srov. Jan Amos Komenský. *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. In: *Dílo Jana Amose Komenského Opera omnia. 19/I. 1. část*. 1. vyd. (Praha: Academia, 2014)]

¹⁸⁶ Jan Amos Komenský. *Lux in tenebris*. (Amsterdam, 1657)

https://books.google.cz/books?id=4EFdAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gsbs_ggmmmary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [Přístupné 12. 3. 2017]

¹⁸⁷ Wilhelm, Biggemann-Schmidt. „Apocalyptic political concepts: Comenius collection of prophecies *Lux in tenebris*.“ *Studia Comeniana et historica* 38, č. 78. (2008): 143.]

představuje druhý díl již zmíněné *Všeobecné porady o nápravě věcí lidských*¹⁸⁸, jenž nese název *Všeosvícení (Panaugua)*.¹⁸⁹

4.1.1. Cesta světla¹⁹⁰

...*Slavní mužové, ne neprávem je posílána knížka o Cestě světla vám, služebníkům světla (jejichž úsilí v čerpání světla přirozené filosofie z hlubokých studnic pravdy počíná mít v Evropě znamenitou pověst). ...*¹⁹¹ V předmluvě sepsané roku 1668 se Komenský obrací na Královskou Londýnskou společnost.¹⁹² Právě zmíněnou skupinu učenců označuje za *nositele světla*.¹⁹³ Toto pojmenování nám nutně evokuje analogii na *univerzální sbor učenců*, který platí za jednu ze čtyř potřeb k šíření světla.¹⁹⁴ Časový odstup mezi sepsáním a vydáním díla způsobil, že se Komenský obracel ke skupině vzdělanců, která již zcela nesdílela jeho zaujetí universalistickou myšlenkou.¹⁹⁵ Touto optikou je třeba se dívat i na Komenského výtku ... *Vězte (pravím), že vy s celou onou vaší přípravou máte v rukou toliko počátky Boží moudrosti a že kladete toliko základy lidské moudrosti, která má jednou být dovedena na vrchol, a jestliže na nich přestanete a nehodláte dál budovat, budete na posměch, ...*¹⁹⁶

Následující slova nám ukazují, že veškeré snahy Jana Amose Komenského budou vždy spočívat v dosažení univerzální moudrosti. Jejím obrazem v popisovaném díle je právě světlo, které musí být obecným (tedy konečným) lékem proti temnotě

---

¹⁸⁸ Pozn. Toto monumentální dílo, jehož genezi můžeme sledovat od roku 1656, sepsoval Komenský až do své smrti. Zůstalo však nedokončené. [srov. Josef Brambora. „Cesta Komenského za uspořádáním světa pansofií.“ In: *IV. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966) 14–15.]

¹⁸⁹ Pozn. Spis byl dán do tisku (společně s předešlým dílem Panegersia) roku 1656 v Amsterdamu. [srov. Vojtěch Balík a Věra Schifferová. „Úvod k obecné poradě.“ In: *Dílo Jana Amose Komenského (svazek 19/1)*. (Praha: Academia, 2014), 25.]

¹⁹⁰ Pozn. Pro potřeby práce budu nadále používat zkráceného názvu spisu, který je takto používán i v ostatních odborných studiích. Evidujeme tři překlady tohoto díla do češtiny a to z let 1920 a 1961. Druhý překlad pořízený Jaromírem Konečným byl následně znovu třikrát vydán (1992, 2009, 2014). [srov. Jan Kumpera. „Předmluva.“ In: Jan Amos Komenský. *Cesta světla*. 2. vyd. (Blansko: ALMI, 2014), 13.] Ve své práci pak budu pracovat s posledním vydáním z roku 2014.

¹⁹¹ Komenský. *Cesta světla*. 21.

¹⁹² Pozn. Tuto společnost tvořil okruh Komenského přátel, se kterými navázal přímé kontakty při pobytu v Londýně mezi lety 1641–1642. [srov. poznámka č. 106.]

¹⁹³ Komenský. *Cesta světla*. 32.

¹⁹⁴ Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 476–477.

¹⁹⁵ Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 477.

¹⁹⁶ Komenský. *Cesta světla*. 28.

lidské nevědomosti.¹⁹⁷ Zjevná protikladnost světla a tmy je patrná v celém díle. Světlo má u Komenského jednoznačně pozitivní charakter, kdežto tma je vnímána negativně.¹⁹⁸ Světlo dále Komenský dělí na vnější, vnitřní a věčné.¹⁹⁹

V tomto dělení lze dohledat jeden velmi podstatný aspekt myšlení Komenského.²⁰⁰ Jedná se o princip triád. Trojímu dělení světla odpovídají tři *Boží svítlny*: příroda (viditelný svět), rozum a Písmo. Samotné vnitřní světlo se dělí do třech stupňů (rozum, vůle a cit).²⁰¹ V předmluvě zase Komenský uvádí tři školy, které nás vedou k poznání světla.²⁰² Věra Schifferová identifikuje jednotlivé triády v trojici gnoseologických pojmů (smysly, rozum, víra). Tuto tradici můžeme dohledat u sv. Augustina a Platóna. Ve středověku na ni navazují Hugo od sv. Viktora a sv. Bonaventura.²⁰³

Dosud jsme mluvili o rozdělení světla. Naší pozornosti by však nemělo uniknout ani analogické srovnání vnitřního a vnějšího světla, kterému je věnována pozornost v 10. kapitole spisu.²⁰⁴ Komenský vždy uvádí poznatek ze zkoumání vnějšího světla (*...v hmotném světě jsou a pozorují se tři hmotné složky, světlá, průhledná a tmavá...*)²⁰⁵, následně tuto tezi aplikuje na oblast vnitřního světla (*...Podobně nemůže být žádné světlo poznání tam, kde chybí buď věc nebo smyslový orgán nebo mysl...*)²⁰⁶ Navzdory jednotlivým výrookům o vnějším světle nemůžeme rozhodně řadit Komenského práci na pole optiky.²⁰⁷ Přesto hraje zmíněná analogie,

---

¹⁹⁷ Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 476–477. Komenský popisuje obecné světlo, které osvěcuje všechny lidi a zahání nevědomost (tmu omylů). Toto světlo přirovnává k slunci, které označuje za „*krále a nositele života*“ [srov. Komenský. *Cesta světla*. 49–50.]

¹⁹⁸ Pozn. ... *Světlo dává věcem a duším pocit libosti a radost, tma zármutek a nelibost. Konečně světlo má podobu života, tma podobu smrti.* ... [srov. Komenský. *Cesta světla*. 62.]

¹⁹⁹ Pozn. Vnější světlo poznáváme smysly, vnitřní světlo rozumem a věčné vírou. [srov. Komenský. *Cesta světla*. 62–63.]

²⁰⁰ Pozn. Komenského výrazně ovlivnilo katolické dogma Boží trojjedinosti, inspirací mu byla i triáda Mikuláše Kusánského (materia–forma–connexio); Dagmar Čapková ve své studii ukazuje, jak jednotlivé triády prostupovaly Komenského dílem. [srov. Dagmar Čapková. „ORDO-USUS-AMOR“ *Studia Comeniana et historica* 29, č. 62. (1999): 99–103.]

²⁰¹ Schifferová. „Per tenebras iter intuitum est.“ K pojetí světla v díle Jana Amose Komenského.“ 132–133.

²⁰² Pozn. Škola fyziky (pěti smysly vnímáme okolní předměty), škola metafyziky (předměty jsou v nás, respektive v naší mysli) a škola hyperfyziky (zde je učitelem Bůh, kterého poznáváme) [srov. Komenský. *Cesta světla*. 25–26.]

²⁰³ Schifferová. „Per tenebras iter intuitum est.“ 134.

²⁰⁴ Komenský. *Cesta světla*. 68–79.

²⁰⁵ Tamtéž. 69.

²⁰⁶ Komenský. *Cesta světla*. 69.

²⁰⁷ Pozn. Význam Komenského pro vědu spočívá především v její popularizaci. [srov. John Desmond Bernal. „Comenius and the organisation of modern science.“ Archive for research about the life works of Jan Amos Comenius 19, příloha č. 1. (1960): 67–76.]

jejíž inspiraci můžeme najít i u Patrizziho, důležitou roli pro Komenského pohled na poznání.²⁰⁸

Dalším stěžejním prvkem je myšlenka pokroku, jenž je obsažen v šesti cestách, kterými se světlo v dějinách šířilo.²⁰⁹ Patrný je zde princip stupňovitosti jednotlivých cest. Tuto vlastnost přičítá Komenský i samotnému světlu.²¹⁰ Vrchol tohoto dějinného vývoje světla má být cesta sedmá, která je označována jako „univerzální“.²¹¹ Tento pokrok však není neomezený, ale má svoji maximu (univerzální světlo rozumu), bez které by postrádal smysl.²¹² První ze zmíněných cest je patřením na Boha (autopsie), následují veřejná shromáždění, písmo, školy, knihtisk²¹³ a mořeplavba. Sedmá cesta představuje panharmonii víry, rozumu a smyslů. Na tuto cestu přímo navazuje konečná osmá blažená cesta světla na nebesích.²¹⁴ Z uvedeného by se mohlo zdát, že první a osmá cesta jsou totožné.²¹⁵ Autopsie však podle Komenského umožňuje poznání světla jednotlivci, kdežto panharmonie se vztahuje univerzálně na celou společnost.²¹⁶ Konečně by naší pozornosti neměl uniknout ani význam samotného počtu výše popsaných cest. Jan Patočka si ve své studii všímá záliby Komenského v číselné symbolice.²¹⁷ Nemůže nás tedy překvapit, že právě číslo sedm je tak zásadní pro šíření světla v lidských dějinách.²¹⁸

---

²⁰⁸ Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 472. O shodě této myšlenky u obou myslitelů pojednává důkladná srovnávací studie Jana Čížka [srov. Čížek. *Filosofie Franceska Patrizziho a Jana Amose Komenského ve světle jejich vrcholných děl*. Diplomová práce.]

²⁰⁹ Pozn. Kapitola 13. [srov. Komenský. *Cesta světla*. 89–95.]

²¹⁰ Pozn. Zásada 31., Kapitola 10. ...*Vcházejícího světla přibývá pomalu. (Když se např. z jisker zažehuje pochodeň, nejprve se vykřesává jiskra z neprůsvitného křemene, když dopadne do troudu, doutná, a když se přisune síra, plane a konečně září jako rozžatá pochodeň ...* [srov. Komenský. *Cesta světla*. s. 76.]

²¹¹ Komenský. *Cesta světla*. 78.

²¹² Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 474.

²¹³ Pozn. Jan Amos Komenský přikládá knihtisku zvláštní význam. ..., *rozhodl se Bůh ukázat lidem jakési podivuhodné umění, jak s překvapující rychlostí rozmnožovat do nekonečna knihy, knihtisk. Sotva lze dosti ocenit, jaký z něho vyplývá pro lidský rod prospěch...* [srov. Komenský. *Cesta světla*. 91.]

²¹⁴ Schifferová. „Per tenebras iter intuitum est.“ 137.

²¹⁵ Pozn. Jednalo by se zde o novoplatónský model poznání vyjití z Boha zpětné zavinutí se v něm. Tento model, se kterým se poprvé setkáváme u Jana Scota Eriugeny (800–877), byl velmi oblíbený jak ve středověku, tak i renesanci. [cit. Pavel Floss. *Architekti křesťanského středověkého myšlení*. (Praha: Vyšehrad, 2004) 93–4.]

²¹⁶ Pozn. Komenský popisuje tento proces pro všechny cesty. V odstavci 14. pak přidává i analogii na vnější světlo. [srov. Komenský. *Cesta světla*. 93–94] O analogii mezi vnějším a vnitřním světlem (např. autopsie se rovná přímému světlu) také [srov. Lubomír Oravský. „Komenského metoda panharmonického osvícení veškerého lidstva.“ In: Karel Malý (ed.) *Pocta univerzity Karlovi J. A. Komenskému*. (Praha: KAROLINUM, 1991) 134.]

²¹⁷ Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 475.

²¹⁸ Pozn. Číslo sedm bylo vždy považováno v křesťanském prostředí za symbol dokonalosti. V bibli pak nejdeme mimořádný výskyt tohoto čísla. Otto Betz se ve své knize o symbolickém významu čísel domnívá, že důvod, proč se právě sedmička stala symbolem dokonalosti, lze nalézt v počtu sedmi planet, které mohl starověký člověk pozorovat. [Otto Betz. *Tajemný svět čísel*. (Praha: Vyšehrad, 2002) 76–9.]

K realizaci univerzální cesty uvádí Komenský čtyři základní potřeby. Jedná se o univerzální knihy (pansofie, panhistorie, pandogmatie), univerzální školy, univerzální sbor a univerzální jazyk.²¹⁹ První potřebu se Komenský snažil realizovat v již zmíněném pansofickém díle *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.²²⁰ Univerzální školy odráží bohatá pedagogická metodika.²²¹ Myšlenka „obecného sboru“ jako nadkonfesijního intelektuálního společenství je rozpracováním nápadu Roberta Bacona.²²² Pro zaručení funkčnosti takového uskupení vzdělavců, klade Komenský tři požadavky:

...Ať už budou tito věštcí univerzálního vědění kdekoli (bud' ve sdruženích nebo jednotlivě), bude třeba, aby

I. o sobě navzájem věděli,

II. seskupili se v nějaké sdružení,

III. spojili se pouty neporušitelných zákonů...²²³

Komenský pak popisuje i pravidlo, podle kterého by měli mezi sebou udržovat korespondenční kontakt.²²⁴

Poslední a zároveň nejdůležitější potřebou je univerzální jazyk. Tento jazyk by měl obsahovat obecné pojmy, které by se shodovaly s těmi vrozenými.²²⁵ Komenský upozorňuje, že tento jazyk musí být především ... *univerzálním lékem proti zmatenosti pojmů...*²²⁶

---

²¹⁹ Machová. „Via lucis v univerzálním světle jazyka.“ 6. Komenský se těmto čtyřem potřebám věnuje v kapitolách 15–19. [srov. Komenský. *Cesta světla*. 106–135]

²²⁰ Pozn. V seznamu děl, které je třeba vypracovat pro výchovu mládeže, jsou uvedeny tři univerzální knihy (*Pansofie, Panhistorie, Pandogmatie*), které později tvoří součást *Obecné porady a nápravě věcí lidských*. [cit. Komenský, Jan Amos. *Ad excitanda publice Veritatis et pacis (hoc est communis Salutatis) ope Dei studia*. Londýn, 18. října, 1641. [publikováno: Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 359–60.] Podle názoru Bernala je však tato část dnes již nerealizovatelná. Cenné však může být rozdělení zaměření pansofických knih (Pansofie – principy poznání, Panhistorie – přírodní a společenské instituce, Pandogmatie – rozdílný přístup člověka k poznání v historii [srov. Bernal. „Comenius and the organisation of modern science.“ 71.]

²²¹ Pozn. Zejména Didaktika. [srov. Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 476.]

²²² Pozn. Pojem univerzálního sboru nám koresponduje s ideálem *Republic of Letters*. Již byly zmíněny problémy, které se pojí s dosažením tohoto cíle. [srov. pozn. 34. v této práci] Komenský tento pojem spojoval s Královskou společností, která však již zaujímala k tomuto ideálu oproti svým předchůdcům (Hartlib, Hübner) opatrnější stanovisko. [srov. Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 476–477.]

²²³ Komenský. *Cesta světla*. 123.

²²⁴ Pozn. ...*Nadto ať každý člen aspoň jednou ročně poctí dopisem předsedu a podá mu zprávu o stavu veřejných záležitostí ve své oblasti. Je-li všechno v pořádku, bude to útěchou, je-li tomu naopak, může to dát podnět k hledání léku. Předseda rovněž (nejméně jednou v roce) pošle dopis každému členu sboru světla a oznámí jim všechno pozoruhodné, ...* [Komenský. *Cesta světla*. 126]

²²⁵ Machová. „Via lucis v univerzálním světle jazyka.“ 2.

²²⁶ Komenský. *Cesta světla*. 131.

Na závěr kapitoly se ještě krátce podíváme na to, jak se popisované dílo dívá na samotného člověka. Komenský člověka chápe jako bytost světla, která k němu zároveň směřuje.²²⁷ Člověka řadí mezi tři knihy poznání, které dal Bůh světu.²²⁸ Z přirozenosti je lidem vlastní mír a proto v *Cestě světla* dohledáme požadavek na univerzální mír.²²⁹ Základem pro lidské poznání jsou vrozené ideje, které obsahuje mysl.²³⁰ Zajímavý je i koncept svobodné vůle, kterou Komenský považuje za svrchované právo každého člověka, jež nemůže nic a nikdo ovlivnit.²³¹ Člověku je v neposlední řadě svěřena významná úloha v dosažení univerzálního světla. Je totiž přirovnán k zrcadlu, jež umožňuje odraz a šíření světla.²³² Díky tomuto postavení má člověk povinnost aktivně se podílet na hledání světla.²³³

4.1.2. Světlo v temnotách

Zmíněný spis se za života Jana Amose Komenského dočkal dvou vydání, poprvé vyšel roku 1657 pod názvem *Lux in tenebris*, poté následovalo rozšířené vydání z roku 1665 *Lux e tenebris*.²³⁴ Dílo obsahuje proroctví vizionářů Kryštofa Kottera, Kristiny Poniatovské a blízkého přítele Komenského Mikuláše Drábíka.²³⁵ Vydání zmíněného spisu se stalo pro samotného Komenského velmi rozporuplným rozhodnutím, se kterým se nedokázal do konce života zcela vyrovnat.²³⁶ Komenský se

²²⁷ Machová. „Via lucis v univerzálním světle jazyka.“ 1.

²²⁸ Pozn. První knihou je viditelný svět, druhou člověk a třetí Písmo (Komenský charakterizuje třetí knihu jako komentář knihy vnějšího světla a vodítko vnitřního světla.) [srov. Komenský. *Cesta světla*. 35–36.]

²²⁹ Čížek. *The conception of man in the works of John Amos Comenius*. 136.

²³⁰ Tamtéž. 137.

²³¹ Tamtéž. 135. Komenský však nepředpokládá, že by byl člověk k tomuto daru lhostejný ...Protože lidské mysli vrozenou láskou ke svobodě (k níž se cítí být stvořena) nelze natolik vymýtit, aby se jí znemožňovalo hledat východisko a osvobodit se důvtipem nebo silou, kdekoli a jakýmikoli prostředky se cítí být obkličena a spoutaná... [srov. Komenský. *Cesta světla*. 43.]

²³² Machová. „Via lucis v univerzálním světle jazyka.“ 7.

²³³ Pozn. ... Nezbyvá tedy, než aby nikdo neodpíral Bohu své přispění tam, kde se domnívá, že může vykonat něco veřejně prospěšného. Proto také hned přistupujeme k hledání podstaty světla, hodlající pomáhat Otcí světél proti temnotám, které jsou mu odporné, abychom měli příležitost nepoznávat cesty odjinud než ze samotných cest světla ... [srov. Komenský. *Cesta světla*. 61]

²³⁴ Jan Amos Komenský. *Lux e tenebris*. (Amsterdam, 1665)

https://books.google.cz/books?id=4olXAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [Přístupné 12. 3. 2017]

²³⁵ Biggemann-Schmidt. „Apocalyptic political concepts.“ 143. a 145.

²³⁶ Pozn. O tomto rozporu píše v pozdním spise *Jedno potřebné (Unum necessarium)* 1668. ...Nadto jsem náhodou vešel do jiného, kromobyčejného labyrintu, když jsem totiž vydal zjevení Páně, která se stala za našich dnů, pod názvem *Lux e tenebris*. To mi přineslo jednak spoustu těžké práce, jednak mnohou úzkost a nebezpečí... [srov. Jan Amos Komenský. *Unum necessarium*. (Amsterdam: 1668) 73. <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:0a0b2fa8-6019-4ff6-a8d8-ebf20df5ccf8?page=uuid:f3d656ab-22a9-4248-a208-0e220026e4fe> [Přístupné 3. 3. 2017]

také pro publikaci zmíněného díla dlouho rozhodoval. Na rozhodnutí zveřejnit tento soubor prooectví pod svým jménem měl vliv souběh několika okolností. Podstatnou roli mohlo hrát především pobělohorské zklamání českého exulanta.²³⁷

Z jednotlivých dopisů můžeme vypozaovat Komenského snahu o rozeslání spisu svým přátelům, aby mu poskytly zpětné hodnocení.²³⁸ Reakce na spis nejsou jednotné, navíc se setkáme i s polemikou.²³⁹

Jednotlivá prooectví jsou shrnuta do patnácti tezí, jež jsou obsaženy v úvodu díla. Objevuje se v nich chiliastické přesvědčení o konci světa, jemuž má předcházet vítězství reformace. Dále je tu předpověď zániku habsburského dvora. K rychlejšímu naplnění zmíněných prooectví má dopomocť vpád Turků a Tatarů z východu. Konečně tu zaznívá přesvědčení, že vládu nad evropským prostorem převezmou národy ze severu a z východu, konkrétně Švédové a sedmihradský kníže Jiří II. Rákóczi.²⁴⁰

Komenský se zde připojuje k používání pojmu světla v nejasném mystickém významu, což odporuje spojení světla se zřetelným poznáním. Tento, na první pohled nepochopitelný, obrat je nutno chápat především jako reakci na četná životní zklamání, která na stárnoucího vzdělance doléhala.²⁴¹ V jednotlivých tezích navíc nacházíme dlouhodobé politické sympatie či antipatie, které si Komenský za svého života vytvářel.²⁴²

Vladimír Urbánek dokonce dokládá, že Komenský nestojí v inklinaci k chiliastickým vizím osamocen. Tento jev se totiž nachází i v dílech dalších pobělohorských exulantů. Na učence měla vliv především představa o nutnosti

---

²³⁷ Josef Petráň. „Lux in tenebris.“ *Dějiny a současnost: kulturně historická revue* 11, č. 5. (1969): 7–8; Dále [srov. Hábl. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*. 24–6]

²³⁸ Pozn. Jako příklad zde uvádím dopis Samuelovi Hartlibovi. Komenský spoléhal, že se jeho přítel za zmíněné dílo postaví. [srov. ...*Knihy Lux in tenebris, jsem ti před týdnem poslal dvanáct výtisků, doufám, že jsou již v Tvých rukou. Příště pošlu ještě další, aby byly rozeslány také jinam, vůdčím osobnostem protestantským,...* [Jan Amos Komenský. „Komenský Hartlibovi (V Amsterdamu 10. 8. 1657)“ In: *VIII. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975) 374.]

²³⁹ Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 377–81. Komenský píše Hartlibovi, že jeho patron (Louis de Geer) doporučuje dílo *Lux in tenebris* k publikaci, ale s opatrností. [srov. Comenius to Hartlib (16 October 1657). In: Greengrass, M., Leslie, M. and Hannon, M. (2013). *The Hartlib Papers*. Published by HRI Online Publications, Sheffield https://www.hrionline.ac.uk/hartlib/view?docset=additional&docname=7C_061_17T&term0=title_comenius&term1=dating_1657#highlight [Accessed 3. 3. 2017]. Naopak Nicolas Arnold publikuje ostrou kritiku zmíněného spisu, který označuje jako herezi. [srov. Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 381.]

²⁴⁰ Biggemann-Schmidt. „Apocalyptic political concepts.“ 144.

²⁴¹ Čapek. „Comenius as a Predecessor.“ 37.

²⁴² Pozn. Zde mám na mysli již zmiňovaný negativní poměr k Habsburkům či naději, které vkládal do švédského krále Gustava II. Adolfa. [srov. Hábl. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*. 22–3 a 29]

všeobecné reformace. Také je na tento postoj možné nahlížet jako na pokračování tradice melanchthonského humanismu, který byl pěstován na středoevropských školách (pražskou univerzitu nevyjímaje).²⁴³

Zmíněné „světlo v temnotách“ se tak stalo pro Komenského útěchou, která měla zmírnit skutečnost, že vytoužený návrat do vlasti je dlouhodobě nemyslitelný, stejně tak jako oslabení pozic nemilovaných Habsburků.²⁴⁴

4.1.3. Panaugia

Pokud bychom chtěli charakterizovat tuto druhou knihu *Všeobecné porady o nápravě věcí lidských*, jednalo by se o metodologii poznání.²⁴⁵ Tímto spisem vrcholí Komenského pojetí světla, které zde má již plně univerzální princip²⁴⁶, a to především v oblasti všenápravy a vševýchovy společnosti.²⁴⁷ Celý spis obsahuje 16. kapitol, které jsou rozděleny pod tři skupiny – nutnost (1.–3. kap.), možnost (4.–9. kap.) a snadnost (10.–16. kap.).²⁴⁸

Vyjma univerzální charakteristiky je ve zmíněném díle světlo chápáno jako symbol vzdělávání.²⁴⁹ Toto uchopení světla vychází z Komenského pojetí světa jako školy Boží. Obrat „osvícení mysli“ je tak třeba spojovat právě se vzděláváním.²⁵⁰ Schopnost „učit se“ sebou nese vždy činnost (aktivitu). Komenský upozorňuje, že pokud má člověk zaujímat ke světlu nějaký vztah, musí být vždy podpořen aktivitou.²⁵¹ Člověk tak nemá být jen divákem, ale zainteresovaným členem porady, ke které je povolán.²⁵²

---

²⁴³ Vladimír Urbánek. *Eschatologie, vědění a politika (příspěvek k dějinám českého pobělohorského exilu)*. (České Budějovice: Historický ústav filozofické fakulty v Českých Budějovicích, 2008) 230–4.

²⁴⁴ Pozn. Je však důležité poznamenat, že Komenský s důsledky Drábíkových prorocství, které vedly k rozpoutání války, rozhodně nesouhlasil. [srov. Petrůň. „Lux in tenebris. 7–8.”]

²⁴⁵ Jaromír Červenka. „Geneze a osudy Obecné porady.“ In: *IV. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966), 23.

²⁴⁶ Pozn. Zmíněný univerzalizmus demonstruje Komenského koncepci: jediného Boha, jediného člověka (typu člověka) a jediné metody poznání. [srov. Červenka. *Geneze a osudy Obecné porady*. 25.]

²⁴⁷ Schifferová. „Per tenebras iter intuitum est.“ 135.

²⁴⁸ Komenský. *Panaugia*. 139.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Schifferová. „Per tenebras iter intuitum est.“ 135–136. Princip vzdělávání je nutnou vlastností léku na temnotu lidských zmatků: ...*Když tedy hledáme něco, podobně působí v oblasti lidských srdcí (co totiž lidského ducha, jak sám cítím, osvětluje, hýbá jím a vylepšuje...* [Srov. Komenský. *Panaugia*. 141.]

²⁵¹ Schifferová. „Per tenebras iter intuitum est.“ 136.

²⁵² Pozn. ... *At' má každý na paměti, že sem nebyl přizván k zahálčivé podívané, při níž by měl nanejvýš úlohu diváka, ani k soudu, kde by vyslechl leda rozsouzení při, nýbrž k poradě...* [srov. Komenský. *Panaugia*. 142.]

Komenský dále ztotožňuje světlo s veškerou realitou.²⁵³ Toto pojetí vychází z dvojice pojmů *všichni – všechno*, kterou můžeme vystopovat již v *Didaktice*. V *Panaugui* jsou tyto pojmy doplněny třetím členem: *veskrze*.²⁵⁴ Zmíněná triáda nám ukazuje ideál pansofistické myšlenky, kterou se Komenský snažil naplnit. Jeho přítomnost ve zkoumaném spisu ukazuje podtitul celého díla.²⁵⁵

V návaznosti na termín „vnitřní světlo“, použitý již v knize *Via lucis*, uvádí Komenský pojem „rozumové světlo“ (*lux mentium*), jenž obsahuje důslednější rozpracování dané myšlenky.²⁵⁶ V kapitolách 5. a 6. nám autor předkládá dva zdroje tohoto světla.²⁵⁷ Prvním z nich je svět, který obsahuje vše pro lidské poznání,²⁵⁸ druhým lidská mysl.²⁵⁹ Přitom oba dva zdroje v sobě nesou plné poznání. Člověk toto poznání jen objevuje.²⁶⁰ Lidská duše zahrnuje tři složky: rozum, vůli a city.²⁶¹ Zde nastupuje již známá analogie mezi vnějším a vnitřním světlem. Tak jako je vnější světlo důležité pro biologický život (pochází od něj teplo, pohyb), je nepostradatelný rozum (ale i vůli) pro člověka.²⁶² Komenský pak potrhuje provázanost trojice světlo – rozum – vůle: *...Tyto tři složky jsou totiž od sebe natolik neodlučitelné, že kdybys je od sebe odloučil, zničil bys je a učinil nepotřebnými...*²⁶³ Na konci své úvahy ztotožňuje Komenský pojem „rozumového světla“ s myslí. Zde také nacházíme rozdíl mezi takto popsaným vnějším a vnitřním světlem. Zatímco první přichází k lidskému oku zevnějšku, druhé vychází z lidské mysli, tedy ze samotného člověka.²⁶⁴

---

²⁵³ Čapek. „Comenius as a Predecessor.“ 41.

²⁵⁴ Červenka. „Geneze a osudy Obecné porady.“ 21–2.

²⁵⁵ Pozn. *...kde se radí především o rozžehnutí jakéhosi všeobecného světla, v němž by mohli všichni všechno a veskrze vidět...* [srov. Komenský. *Panaugua*. 138.] Dále tyto pojmy Komenský používá při charakteristice knih, které zamýšlí sepsat pro potřeby univerzálního světla *...Jinak řečeno, v Pansofii bude vyloženo všechno, co je obsaženo v božích knihách, v Pampaedii bude totéž ukázáno ve všem a v Panglotii všem veskrze...* [srov. Tamtéž. 206.]

²⁵⁶ Čížek. *The conception of man in the works of John Amos Comenius*. 37.

²⁵⁷ Komenský. *Panaugua*. 150–8.

²⁵⁸ Pozn. *...Když tedy existuje taková plnost stvořených věcí, vyplývá z toho, že svět, tato Boží kniha (jež je jakoby pokladnicí všech knih), je tak dokonalý, že štedře postačuje k tomu, abychom z něho čerpali veškeré poznání...* [srov. Tamtéž. s. 152.]

²⁵⁹ Pozn. *...Druhé divadlo k předvádění svých her – MYSL čili DUCHA – vystavěla Boží moudrost uvnitř člověka samého...* [srov. Tamtéž. 152.]

²⁶⁰ Pozn. O vrozených pojmech viz. kap. 6. odstavec 22. Dále srov. pozn. 221. a 222. [srov. Tamtéž. 157.]

²⁶¹ Čížek. *The conception of man in the works of John Amos Comenius*. 36.

²⁶² Tamtéž. 37.

²⁶³ Komenský. *Panaugua*. 154.

²⁶⁴ Komenský. *Panaugua*. 156–7.

S předchozím tématem „rozumového světla“ se pojí i následující metodologie poznání, kterou Komenský popisuje v kapitolách 8. a 9. Mluví zde o tzv. trojím oku²⁶⁵, kterým se člověk dívá, tedy poznává.²⁶⁶ Jedná se *smysly, rozum a víru*. Zmíněné tři pohledy analogicky ztotožňuje s třemi způsoby šíření vnějšího světla: světlo *přímé, odražené, lomené*. Smysly tedy poznáváme věci bezprostředně, rozumem zprostředkovaně díky naší mysli a konečně vírou nahlížíme i ty věci, které jsou mimo naše rozumové usuzování.²⁶⁷

Na popsané trojí nazírání navazují tři metody poznání. První z nich je synkretická, jež porovnává věci na základě podobnosti. Poté analytická, jež rozkládá celek na jednotlivé části, které pak může lépe poznat. A konečně syntetická, která umožňuje poznat (poskládat) celek z jeho částí.²⁶⁸ Komenský k zmíněným metodám přirovnává tři předměty, které se významně podílí na poznávacích schopnostech člověka: zrcadlo, dalekohled a mikroskop.²⁶⁹ Zajímavé je i Komenského hodnocení zmíněných metod v dějinách lidského myšlení. První z nich vymezuje prostorem mýtů, podobenství a bajek a odkazuje ji do blíže nespecifikovaného dávnověku. Druhou a třetí metodu pak vnímá jako součást vědeckého bádání své doby.²⁷⁰ Pro potřeby všeobecného světla (poznání) je nutné použít všech tří metod. Jako první by se však mělo na věci pohlížet analyticky, poté synteticky a synkreticky.²⁷¹

Když se podíváme na další část Komenského úvahy, možná nás překvapí, že ke světlu (poznání) počítá i omyl. Toto tvrzení však musíme chápat v souvislosti s tím, že světlo *...předchází každou otázku, provází ji, prozkoumává, rozebírá, uzavírá a konečně zapečetuje, ať už pravdivě, či chybně...*²⁷²

---

²⁶⁵ Pozn. ... *Tělesné oko není nic jiného než živé zrcadlo, zachycující viditelné podoby věcí, jež se do něho dostaly působením světla...* [srov. Tamtéž. 166.]

²⁶⁶ Pozn. Zde je patrná spojitost vidění se světlem (s poznáním). V Přehledu fyziky dává Komenský oku výsadní postavení ve škále lidských orgánů, protože nám umožňuje vidět světlo, a je tedy příčinou samotného vidění. [srov. pozn. 323. v této práci]

²⁶⁷ Komenský. *Panaugua*. 166–8.

²⁶⁸ Tamtéž. s. 170.

²⁶⁹ Pozn. Pořadí metod, ke kterým jsou předměty přirovnávány, zůstává nezměněné (tedy synkretická, analytická a syntetická metoda) [srov. Tamtéž. 170–1.]

²⁷⁰ Komenský. *Panaugua*. 170–1.

²⁷¹ Tamtéž. 172.

²⁷² Pozn. Zde se nám ukazuje, že Komenský pojmem světlo nemá na mysli poznání jednotlivých pravd, ale i proces, který k závěrům vede. [srov. Tamtéž. s. 174.]

Velmi důležité místo v teorii poznání zaujímá myšlenka harmonie či panharmonie.²⁷³ Komenský tento soulad již předpokládá v celém univerzu.²⁷⁴ V Panaugii mluví o tzv. devateré, trojí a jediné harmonii. Devaterá harmonie nastává, když jsou jednotlivé nástroje světla od sebe odděleny.²⁷⁵ Trojí, když se nástroje stejného druhu shodují.²⁷⁶ Shodu všech nástrojů pak představuje jediná harmonie, která je totožná s panharmonii.²⁷⁷

Závěrem této kapitoly se ještě zastavme u problematiky, zda je možné vystopovat v Komenského pojetí světla prvky osvícenství. Na první pohled se může zdát, že důraz na rozumové poznání člověka či myšlenka pokroku nám toto tvrzení potvrzují. Jan Patočka dokonce označuje Komenského jako „předosvícence“.²⁷⁸ Avšak přesto, že hraje u Komenského rozum důležitou roli, může poznávat jen díky Bohu (respektive předpokladům, které jsou mu skrze osvícení poskytnuty). V osvícenství se však s rozumem pojí autonomie.²⁷⁹ Navíc u Komenského nacházíme snahu spojit rozum a víru v jeden celek, což opět nepatří do žargonu vesměs světského osvícenství.²⁸⁰

Ke konci celého spisu se Komenský vymezuje proti jakémoliv dogmatické pozici a dává možnost revizi celého díla.²⁸¹ Zde se ukazuje, že rozhodně nechápal myšlenku všeobecného světla jako svůj projekt, ale naopak viděl nutnost, aby se toto dílo stalo společným všem lidem.²⁸²

---

²⁷³ Čapek. „Comenius as a Predecessor.“ 43.

²⁷⁴ Červenka. „Geneze a osudy Obecné porady.“ 25.

²⁷⁵ Pozn. Komenský uvádí již zmíněné nástroje knihy (boží kniha, svět, Písmo), tzv. trojí oko (smysly, rozum, víra) a tzv. trojí brejle – tři metody (analýza, syntéza, synkreze) [srov. Komenský. *Panaugua*. 175–8.]

²⁷⁶ Pozn. Zde je myšlena shoda v rámci celků knihy, tzv. trojí oko atd. [srov. Tamtéž. 176–7]

²⁷⁷ Pozn. Komenský ji popisuje jako největší, konečnou, celkovou a všeobecnou. [srov. Tamtéž. 177.]

²⁷⁸ Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 474. Je zde však nutné poznamenat, že Patočka toto stanovisko po šesti letech revidoval. [srov. Ivo Tretera. „Bylo Komenského pojetí světla „předosvícenecké“?“ In: Olga Nytrvá (ed.) *Dialog na cestě 2*. (Praha: Československá církev husitská, 2006) 81.]

²⁷⁹ Tretera. „Bylo Komenského pojetí světla „předosvícenecké“?“ 82.

²⁸⁰ Čapek. „Comenius as a Predecessor.“ 42.

²⁸¹ Pozn. ...*Nemám totiž v úmyslu něco předpokládat nebo dokonce prosazovat, nebude-li to stejně podle tvého úsudku a společného úsudku všech ve všech částech pravdivé, dobré, užitečné a harmonické...* [srov. Komenský. *Panaugua*. 214]

²⁸² Pozn. Je zde třeba počítat s tím, že do výše popisovaného „sboru světla“ budou patřit jen někteří ze společnosti (intelektuální elity). Komenský i tak přiznává aktivní účast na poznávání všeobecného světla všem lidem, a to díky vzdělávání, které považuje za bytostně dané právě člověku (touha po poznání) [srov. Somr. *Jan Amose Komenský – pravý člověk v (ne)pravém světě*. 41–2.]

4.2. Světlo v dalším díle Jana Amose Komenského

S prvním použitím pojmu světla se setkáme již v Komenského *České didaktice* (*Didactica magna*), kterou vydal v Lešně roku 1632.²⁸³ V tomto pedagogickém spisu se Komenský zmiňuje o správné výchově mládeže. Přitom používá světlo jako ekvivalent pro poznání. Zároveň však opět dává velký důraz na vidění.²⁸⁴ V popisu narození dítěte nacházíme stupňovitost, která bude hrát v jeho pozdějším díle důležitou roli. V pořadí prvních projevů dítěte si můžeme povšimnout důležité role zraku.²⁸⁵ Výhodu lidského oka spočívá v tom, že je ze své přirozenosti uzpůsobeno dívat se na věci (*žízni po světle*²⁸⁶), nesmí však být zmateno velkým množstvím předmětů najednou.²⁸⁷

Zajímavé jsou i počátky myšlenky univerzalizmu, které můžeme vypožorovat v Komenského názoru na ideálního učitele a samotné vyučování. Pedagog je zde přirovnáván ke Slunci, které je příčinou většiny životně důležitých jevů, a přece je schopno tuto aktivitu zvládnout.²⁸⁸ Dále se Komenský zabývá způsobem vidění světla (poznávání). Jako důležitou podmínku uvádí polohu objektu, který má být viděn.²⁸⁹ Konečně nutný předpoklad pro poznání představuje vnitřní světlo, které Komenský přirovnává k „lampě“. Pokud se člověk snaží docílit poznání bez této „lampy“ je v zajetí cizích mínění, jež jsou nazývána „temným žalářem.“²⁹⁰

---

²⁸³ Josef Hendrich. „Úvodem.“ In: Jan Amos Komenský. *Didaktika velká*. 3. vyd. (Brno: KOMENIUM, 1948.) 10.

https://monoskop.org/images/3/3e/Komensky_Jan_Amos_Didaktika_velka_3_vydani_1948.pdf [Přístupné 24. 3. 2017]; Ve své práci budu citovat z doposud nejaktuálnějšího překladu tohoto díla z roku 1958. Toto vydání vychází především z výše citovaného překladu z roku 1948, který byl doplněn o poznatky získané nalezením latinského rukopisu Velké didaktiky. [Jan Patočka a kol. (ed.) *I. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958) 431.]

²⁸⁴ Pozn. ..., *konečně, aby pravým poznáním Boha, sebe sama i rozmanitých věcí, byla plněna jejich mysl, a v tom světle aby zvykali viděti světlo Boží a nade vše ostatní milovati a ctíti otce světél...* [Jan Amos Komenský. *Velká didaktika*. In: Jan Patočka a kol. (ed.) *I. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958) 54–5; Důraz na vidění i na dalším místě tohoto spisu, kde Komenský popisuje, jak by se mělo předávat poznání (přitom je třeba si povšimnout důrazu na oko) ...*Zpozoruješ-li však v tomto světle nedostatek světla, třeba se bemešší, buď je doplň a naprav nebo pouč, aby mohlo býti očištěno, více očí více vidí...* [srov. Komenský. *Velká didaktika*. 57.]

²⁸⁵ Pozn. Nejprve uvádí Komenský pohyb, potom zrak, sluch a další smysly [Komenský. *Velká didaktika*. 64, 66–7]

²⁸⁶ Tamtéž. 76.

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ Komenský. *Velká didaktika*. 163–4; Pedagog by neměl přistupovat k žákům individuálně, ale od katedry vyzařovat světlo poznání, tak jako Slunce vyzařuje paprsky světla. [srov. Komenský. *Velká didaktika*. 166]

²⁸⁹ Pozn. Komenský detailně popisuje, že objekt musí být postaven před oči v dostatečné vzdálenosti, aby se zrak seznámil nejprve s věcí v celku a poté s jednotlivými detaily [srov. Komenský. *Velká didaktika*. 182–3.]

²⁹⁰ Komenský. *Velká didaktika*. 74–5.

Komenský dále pracuje s pojmem světla ve svém známém literárním díle *Labyrint světa a ráj srdce*, které vyšlo poprvé roku 1631.²⁹¹ V tomto spise se opět setkáváme s použitím světla jako symbolu pro poznání. Oproti *České didaktice*, je zde světlo jasně spojováno s křesťanstvím, které pro Komenského platí za účinný prostředek proti všem zmatkům (temnotě).²⁹² Nově se nám tedy ukazuje světlo ve spojení s vírou. Takto chápané světlo však rozhodně není upřednostňováno před rozumovým poznáním (světlem rozumu).²⁹³

Komenský zde také více rozvádí „vnitřní světlo“ jako poznání, které se může uskutečnit jen v lidském srdci (mysli).²⁹⁴ Tento aspekt nám ukazuje důležitost subjektivního poznání. Na tomto místě si nemůžeme nepovšimnout ostré hranice mezi poznáním subjektivním (srdce) a objektivním (svět). Přičemž poznání objektivní je v popisovaném díle chápáno negativně. ...*s nevypravitelným potěšením se dívaje, všecko tu světu na odpor jsem spatřil. V světě zajisté všudy slepotu a mrákotu, tuto jasně světlo jsem spatřil...*²⁹⁵ Tuto distinkci mezi zmíněnými způsoby poznání však rozhodně nemůžeme vztáhnout na celé Komenského dílo. Ve zkoumaném spise je toto striktní rozdělení zapříčiněno Komenského touhou zdůraznit „vnitřní světlo“ spojené s vírou.

V neposlední řadě je třeba zmínit i dva spisy, které předchází Komenského pansofistickým dílům. V prvním z nich *Předehry Komenského snah (Conatuum Comenianorum Praeludia)*²⁹⁶ chválí Komenský dar světla poznání (moudrosti) a vyzdvihuje ty, kteří se na něm podílejí.²⁹⁷ Vzápětí však hodnotí svoji dobu, ve které zmíněného poznání není dosaženo a díky „*temnotám rozbrojů*“ se nepodnikají účelné kroky, aby se tak v dohledném čase stalo.²⁹⁸ Díla, která by se měla na dosažení světla

---

²⁹¹ Pozn. Za Komenského života bylo toto dílo vydáno nejprve roku 1631 [srov. Jan Amos Komenský. *Labyrint světa a luthauz srdce*. 1. vyd. (1631) <http://knihomol.phil.muni.cz/dl/books/labyrint-sveta-a-luthauz-srdce-komensky-1631/str-1> [Přístupné 28. 3. 2017] Druhé vydání pak pochází z roku 1663. [srov. Jan Amos Komenský. *Labyrint světa a ráj srdce*. (Amsterdam: 1663) http://babel.mml.ox.ac.uk/naughton/labyrint/labyrint_frame.html [Přístupné 28. 3. 2017]

²⁹² Jan Amos Komenský, Jaroslav Kolár (ed.) *Labyrint světa a ráj srdce*. (Brno: Host, 2014) 76.

²⁹³ Pozn. ...*Ale těmto jasně dvoji světlo svítí, světlo rozumu a světlo víry, kteréž oboje Duch svatý řídí...* [Komenský. *Labyrint světa a ráj srdce*. 147.] Na tomto místě se však nabízí otázka, do jaké míry se člověk podílí na procesu poznání. Odpovědí je obraz člověka jako zrcadla, které jen odráží světlo (poznání) pocházející od Boha. [srov. poznámka č. 264 v této práci]

²⁹⁴ Komenský. *Labyrint světa a ráj srdce*. 135–7.

²⁹⁵ Tamtéž. 147.

²⁹⁶ Jan Amos Komenský. *Předehra pansofie*. In: Klosová, Markéta (ed.) *Předehra pansofie – objasnění pansofických pokusů*. (Praha: ACADEMIA, 2010) 31–111; Více o vydání tohoto spisu viz. kapitola této práce 9. *Vazby Komenského na intelektuální okruh v Anglii*

²⁹⁷ Komenský. *Předehra pansofie*. 33.

²⁹⁸ Pozn. ...*Tyto temnoty rozbrojů a pochyb však přesto ukazují, že pravé pochodně dosud nezažhají a že přejasně slunce pravdy nevychází...* [srov. Komenský. *Předehra pansofie*. 41.]

poznání podílet, označuje Komenský jako pochodně a sám chce jednu z nich světu přinést.²⁹⁹

Komenský dále jasně vyslovuje svoji pansofistickou představu – spojit jednotlivá světla poznání v jeden proud pomocí jednotné metody a normy.³⁰⁰ Tento požadavek však rozhodně nemá vést k pasivitě lidí. Komenský často používá následující příslovím „*Více svící, více světla.*“³⁰¹

Na začátku druhého ze spisů *Objasnění pansofických pokusů (Conatuum pansophicorum dilucidatio)*³⁰² nacházíme odkaz na již známou analogii světla, tedy poznání a víru. ...*Učení kritikové, vy, kteří milujete světlo a pravdu, buďte zdraví pro Krista, naši Pravdu a naše Světlo...*³⁰³ Dále zde Komenský programově uvádí myšlenku nutnosti univerzálního světla, které používá jako ekvivalentní výraz pro svoji pansofisticko– univerzalistickou koncepci poznání.³⁰⁴

4.3. Optické názory Komenského

Dosud jsem se ve své práci soustředil na pojem světla jako analogii poznání. Komenský se však zajímal i o vnitřní světlo. Tyto myšlenky měly velký vliv na pojetí zmiňovaného vnějšího světla.³⁰⁵ Své optické názory uvádí Komenský již v díle *Přehled fyziky*,³⁰⁶ které bylo napsáno roku 1632 a vydáno následující rok. Fyzikální

---

²⁹⁹ Pozn. ...Hle, vystupuji já, nejmenší ze všech! a toužím světu přinést buď novou pochodeň, nebo nově jiskry k jejímu zapálení... [srov. Komenský. *Předehra pansofie*. 60.]

³⁰⁰ Tamtéž. 68–9.

³⁰¹ Tamtéž. 69.

³⁰² Jan Amos Komenský. *Objasnění Pansofických pokusů*. In: Klosová, Markéta (ed.) *Předehra pansofie – objasnění pansofických (pokusů)*. Praha: ACADEMIA, 2010) 118–155.

³⁰³ Komenský. *Objasnění Pansofických pokusů*. 118. Používání pojmenování Světla a Pravdy pro Ježíše Krista či Boha je obvyklým jevem. U Komenského však musíme brát na zřetel, že se nejedná jen o opis božího jména, ale určení cíle jeho pansofie (světla poznání).

³⁰⁴ Komenský. *Objasnění Pansofických pokusů*. 122.

³⁰⁵ Pozn. Analogii vnějšího a vnitřního světla můžeme pozorovat jak v díle *Via lucis* [srov. kapitola 7.1.1. Cesta světla], tak i v *Panaugii* [srov. Schifferová. „Per tenebras iter intutum est.“ K pojetí světla v díle Jana Amose Komenského.“ 134]

³⁰⁶ Jan Amos, Komenský. *Physicae ad lumen divinum reformatae Synopsis Philodidacticorum et Theodidacticorum censurae exposita*. (Lipsko, 1633.)

<https://books.google.cz/books?id=L91dAAAACAAJ&pg=PA219&lpg=PA219&dq=physica+e+ad+lumen+divinum+reformatae+synopsis&source=bl&ots=ooYmWfyBt5&sig=JuPfKxcXLraOWKwrGkbBgEkW5qc&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjW9NuEitjSAhVBPBQKHeS6Bbk4ChDoAQg9MAc#v=o>

pohled na světlo však můžeme také dohledat v již výše popisovaných dílech *Cesta světla*³⁰⁷ a *Panaugia*.³⁰⁸ Na tomto místě je třeba opět upozornit na skutečnost, že zmíněné optické názory nemohou rozhodně platit za výsledky experimentálního úsilí. Komenského snaha by měla být vnímána především z hlediska popularizace daného tématu.³⁰⁹

Dříve než se pustíme do samotného výkladu optických názorů Komenského, zastavme se u vztahu myšlení vědy a víry.³¹⁰ Dagmar Čapková se vymezuje vůči tendencím vidět v osobě Komenského neoriginálního kompilátora, který nemá s vědou nic společného.³¹¹ Přestože tedy nemůžeme chápat Komenského pojetí vědy v dnešním slova smyslu, jsou u něj patrné tendence, které jsou pro vědu typické. Čapková poukazuje na jeho důraz na racionalitu, který je bez pochyb dohledatelný i v *Panaugii*.³¹² Komenský dále přikládá významnou úlohu metodám, především analýze a syntéze.³¹³ V jedné z jeho ústředních myšlenek – panharmonii – se nám ukazuje propojení obou přístupů poznání.³¹⁴ Tato tendence nutně souvisí s Komenského triadickým chápáním univerza (příroda, člověk, Bůh).³¹⁵ V neposlední řadě můžeme u Komenského vidět snahu o udržení kroku s rozvíjející se vědou.³¹⁶

V díle *Přehled fyziky* se Komenský již v předmluvě vymezuje proti tomu, aby bylo jeho dílo považováno za pouhou kompilaci předchozích poznatků.³¹⁷ Dále

---

[nepage&q=physica%20e%20ad%20lumen%20divinum%20reformatae%20synopsis&f=false](#)

[Přístupné 15. 3. 2017]

³⁰⁷ Pozn. Zde v kapitole X. najdeme zásady o vnějším světle, v kapitole XI. pak vztah světla a stínu. [srov. Komenský. *Cesta světla*. 68–82.]

³⁰⁸ Pozn. V kapitole XI. podává Komenský 77 teorémů o vnějším světle. [srov. Komenský. *Panaugia*. 178–194]

³⁰⁹ Patočka. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ 472.

³¹⁰ Pozn. Za zmíněné pojmy můžeme dosadit dvojici racionalita–teologie, jejichž vztah je v díle Komenského jasně patrný.

³¹¹ Pozn. V knize *Věda a víra u Komenského* takto ostře hodnotí Komenského vztah víry a rozumu Emanuel Rádl. [srov. Emanuel Rádl. *Věda a víra u Komenského*. (Praha: YMKY, 1939)]

³¹² Dagmar Čapková. „Vztah vědy a víry u Komenského“ *Studia Comeniana et historica* 24, č. 51. (1994) 93.

³¹³ Čapková. „Vztah vědy a víry u Komenského“ 94. O jednotlivých metodách v kapitole 7.1.3. *Panaugia* (pozn. 267 této práce)

³¹⁴ Pozn. Tato tendence je přesně opačná oproti striktnímu oddělení moderně pojaté vědy od víry. U Komenského však hrálo důležitou roli v této otázce jeho náboženské přesvědčení. [srov. Čapková. „Vztah vědy a víry u Komenského“ 96–7.]

³¹⁵ Čapková. „Vztah vědy a víry u Komenského“ 101.

³¹⁶ Pozn. Tato aktivita se musela nutně dostávat do konfliktu s Písmem, kde samotný Komenský nacházel četné rozpory. Komenský se však snažil zachovat své pojetí univerza, které se pojilo s respektem k Písmu. [srov. Čapková. „Vztah vědy a víry u Komenského“ 102.]

³¹⁷ Pozn. Komenský nato vysvětluje, jakým způsobem se liší jeho dílo. ...*Podávám něco nového, co se zcela liší od obvyklého způsobu práce ve filosofii, a podávám to tak, že doufám, že na velmi málo listech, aniž bych kohokoli klamal nebo zatěžoval, vyložím zásady nejdůležitějších věcí, ...* [srov. Jan Amos

zastává názor, že by se Písmo nemělo používat při filosofické argumentaci, avšak i přesto je třeba respektovat moudrost, jež je v něm obsažena.³¹⁸

Z fyzikálního hlediska hraje pro něj světlo důležitou roli, protože je spolu s hmotou a duchem počítáno mezi tři základní principy viditelných věcí.³¹⁹ Komenský uvádí tři vlastnosti světla: všechno osvětlovat, všechno uvádět do pohybu a všechno ohřívat.³²⁰ Světlo tak dává vzniknout teplu, které utváří aktivní hmotu. Světlo tedy můžeme označit za zdroj pohybu a tepla. Komenský mu přikládá i zásadní důležitost pro samotnou existenci: ...*Vezmi světu světlo a všechno se vrátí v chaos...*³²¹ Z tohoto hlediska je důležité šíření světla, které vyvolává oheň a následně teplo, a tak se stává nutným předpokladem života.³²²

Ve spojitosti se světlem dává Komenský velký důraz na lidské oko. Světlo osvětluje předmět, ale samotný akt vidění přichází až z činností zraku. Lidské oko má však omezené zorné pole, ve kterém se nacházejí věci, jež mohou být v danou chvíli viděny.³²³

V neposlední řadě je třeba opět upozornit na podobnost pojetí světla mezi Komenským a Patrizziem. I když se na první pohled mohou jevit jejich myšlenky velmi podobně, nachází Jan Patočka odlišnost v uváděných třech vlastnostech světla, které Patrizzi nezná. Patrizzioho soustava je navíc více propracovaná. Patočka dále dokládá, že se Komenský mohl s dílem tohoto renesančního myslitele seznámit podrobněji až při své návštěvě Anglie.³²⁴

Komenský. *Přehled fyziky*. In: Brambora Josef (ed.) *V. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968), 83.]

³¹⁸ Komenský. *Přehled fyziky*. 87.

³¹⁹ Pozn. Kapitola II. „O viditelných principech světa: hmotě, duchu a světle. [srov. Komenský. *Přehled fyziky*. 96–103.]

³²⁰ Komenský. *Přehled fyziky*. 102.

³²¹ Tamtéž. 103.

³²² Tamtéž. 104–5. V tomto procesu můžeme opět spatřit Komenského triadismus (materie, světlo, oheň) [srov. Patočka. „Fyzika a její principy.“ 321–3.]

³²³ Pozn. ...*Jako světlo tak i zrak má okruh své působnosti, za nějž nesahá. (Oko vidí kuželovitě; základnou kužele je průměr viděného tělesa, vrcholem pak střed oko. Tak tedy na obvodu oka nebo panenky se vytváří obraz věci; je-li věc blízko, větší, je-li daleko, menší atd.) ...* [srov. Komenský. *Cesta světla*. 78.]

³²⁴ Pozn. Plný vliv pojetí světla u Patrizzioho tak můžeme dohledat až ve spise *Via lucis*. [srov. Patočka. „Fyzika a její principy.“ 316–7.]

Exkurz: Vazby Jana Amose Komenského na intelektuální okruh v Anglii

...Podiviv se otcovské péči božské prozřetelnosti o mne, vzdal jsem díky výbornému muži, který tak neočekávaně osvědčoval křesťanskou lásku vůči mně neznámému a vůči nám, vyvržencům světa. Když však (opětovnými listy) žádal nějaký náčrt pansofické knihy, nastínil jsem něco a poslal...³²⁵

Zmíněnou skicou pansofických myšlenek je spis *Přede hry Komenského snah (Conatum Comenianorum Praeludia)*³²⁶, který publikoval Samuel Hartlib (výše popsaný jako vzdělaný muž) bez vědomí Komenského v Oxfordu roku 1637.³²⁷ Tento počín Komenského překvapil a způsobil mu četné problémy.³²⁸ Na svoji obranu sepisuje Komenský dílo *Objasnění pansofických pokusů (Conatum pansophicorum dilucidatio)*.³²⁹ O všech událostech spojených s již zmiňovaným dílem referuje Komenský svým přátelům v Anglii.³³⁰

Komenského vazby na anglický intelektuální okruh však můžeme datovat již od třicátých let 17. století. Komenský roku 1633 kontaktuje Samuela Hartliba, který se stává důležitou osobou pro jeho spojení s anglickými vzdělanci.³³¹ Hartlib si vzal na starost propagaci Komenského díla v Anglii.³³² Navíc organizoval fond, jenž finančně podporoval samotného Komenského.³³³ Hartlib však rozhodně nebyl sám, kdo s Komenským spolupracoval. V této souvislosti mluví Dagmar Čapková

---

³²⁵ Jan Amos Komenský. *Vlastní životopis*. In: VIII. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975.) 119–120.

³²⁶ Jan Amos Komenský. *Přede hra pansofie*. In: Klosová, Markéta (ed.) *Přede hra pansofie – objasnění pansofických pokusů*. (Praha: ACADEMIA, 2010) 31–111.

³²⁷ Robert G. H. Turnbull. *Samuel Hartlib a sketch of his life and his relations to J. A. Comenius*. (London: Oxford university press, 1920) 22. <https://archive.org/details/cu31924027998859> [Accessed 10. 3. 2017]

³²⁸ Pozn. Proti dílu vystoupil velmi negativně polský šlechtic Hieronymus Broniewski, který kritizoval především Komenského anti-aristotelské pozice. Celou situaci dovedl dokonce tak daleko, že se Komenský musel obhajovat na zvláštní synodě Jednoty bratrské v Lešně. (podle údajů tzv. Vlastním životopisu můžeme tuto událost datovat na leden 1639) [srov. Markéta Klosová. „O Přede hře pansofie a jejím Objasnění.“ In: *Přede hra pansofie – objasnění pansofických pokusů*. (Praha: ACADEMIA, 2010) 10, 12, a 15.]

³²⁹ Jan Amos Komenský. *Objasnění Pansofických pokusů*. In: Klosová, Markéta (ed.) *Přede hra pansofie – objasnění pansofických pokusů*. Praha: ACADEMIA, 2010) 118–155.

³³⁰ Pozn. Zejména Hartlibovi, ale v písemném spojení zůstává i Joachimem Hübnerem. [srov. Klosová. „O Přede hře pansofie a jejím Objasnění.“ 12–18.]

³³¹ Turnbull. *Samuel Hartlib a sketch of his life and his relations to J. A. Comenius*. 26.

³³² Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 343.

³³³ Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 349.

o tzv. *Komeniánské skupině (Comenia group)*, do které patřili kromě Hartliba již zmínění učenci John Dury, John Pell, Theodore Haak a Joachim Hübner.³³⁴

Zájem o osobu Jana Amose Komenského vzbudila jeho úspěšná učebnice *Dvěře jazyků otevřené (Janua linguarum reserata)*,³³⁵ jež vyšla roku 1631.³³⁶ Plány na realizaci Komenského návštěvy Anglie, můžeme sledovat již 16. července roku 1636, kdy Hartlib obdržel dopis od Roberta Königsmana.³³⁷ Tato návštěva se řešila i v anglickém parlamentu, který pro Komenského odhlasoval finanční podporu.³³⁸ Sám Komenský však cestu do Anglie zvažoval, jelikož zde byla obava z nepokojů v Irsku. Chtěl také ukončit jazykovědné dílo, aby měl volnost pro pansofistický projekt. Nakonec to byl právě zájem o tento projekt v anglických intelektuálních kruzích, který Komenského k náročné cestě přesvědčil.³³⁹

Komenský přijíždí do Londýna 21. září 1641.³⁴⁰ Téměř pět měsíců, které zde stráví, je naplněno prací a setkáváním s jednotlivými učenci. Toto období má pak velký vliv na jeho další myšlení.

Představa učenců o náplni Komenského práce byla směřována především na reformu anglického školství. Hartlib se zabíral myšlenkou na zřízení *Univerzální koleje (Universal College)* po vzoru Komenského pedagogických názorů.³⁴¹ Komenský zase viděl ve společenství zdejších vzdělanců ideál *univerzálního sboru učenců*, který popsal ve svém díle *Cesta světla*.³⁴² Toto dílo, jenž bylo sepsáno právě

---

³³⁴ Dagmar Čapková. „The Comenian Group in England and Comenius Idea of the Universal Reform“ *Acta Comeniana* 25, č. 1. (1969): 27.

³³⁵ Pozn. Vydání z roku 1643. [srov. Jan Amos Komenský. *Janua linguarum reserata*. (Amsterdam, 1643) 240. <https://archive.org/details/jacomeniianuali00come> [Přístupné 14. 3. 2017]

³³⁶ Čapek. „Komenský a organizace vědeckého života.“ 145.

³³⁷ Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 342. Königsman při rozhovoru s panem Tolnerem padla možnost na Komenského pozvání do Anglie. [srov. Letter, Robert Koenigsman To Hartlib (16 July 1636). In: Greengrass, M., Leslie, M. and Hannon, M. (2013). *The Hartlib Papers*. Published by HRI Online Publications, Sheffield https://www.hrionline.ac.uk/hartlib/view?docset=main&docname=27A_10_01&term0=dating_1636#highlight [Accessed 19. 3. 2017]

³³⁸ Pozn. Pro tento návrh bylo 80 členů parlamentu. [srov. Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 351.]

³³⁹ Tamtéž. 452.

³⁴⁰ Tamtéž. 354.

³⁴¹ Čapková. „The Comenian Group in England and Comenius Idea of the Universal Reform.“ 31. Komenský píše o myšlence Univerzální Koleje Hartlibovi v dopise ze 17. února 1641, kdy vnímá tento plán jako uskutečnění nápadu jeho oblíbeného myslitele Roberta Bacona (neboli Verulámského, jak ho Komenský nejčastěji označuje) [srov. Comenius to Hartlib (17. February 1641). In: Greengrass, M., Leslie, M. and Hannon, M. (2013). *The Hartlib Papers*. Published by HRI Online Publications, Sheffield <https://www.hrionline.ac.uk/hartlib/browse.jsp?id=7%2F84%2F1b-3b> [Accessed 19. 3. 2017]

³⁴² Čapková. „The Comenian Group in England and Comenius Idea of the Universal Reform.“ 29.

během anglického pobytu, mělo velký vliv na realizaci celého pansofistického programu.

Pro zmapování Komenského aktivit v Anglii je zásadní soubor dochovaných dokumentů, které ve své publikaci *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers* zveřejnil Robert G. H. Turnbull. První z nich, datovaný na 1. říjen 1641, tvoří soubor pěti otázek a následných odpovědí, které Komenský považuje za zásadní „až nastane konec světa“.³⁴³ Druhý dokument z 18. října stejného roku pak obsahuje soupis knih, které je třeba vypracovat pro reformu školství.³⁴⁴ Poslední z dokumentů pochází z 13. března 1642, tedy z konce Komenského pobytu v Anglii. Jedná se o jistý typ smlouvy mezi Komenským, Duryem a Hartlibem, kterou se zavazují, že budou dále pracovat na projektu pansofie.³⁴⁵

Popisovanou smlouvou se dostávám k závěru anglického pobytu. Hartlibovi se přes všechnu snahu nepovedlo sehnat dostatečnou finanční podporu pro další pobyt Komenského v Londýně. Toto zajištění mu naopak přislíbil švédský podnikatel Louis de Geer³⁴⁶, který chtěl získat Komenského pro švédské školství.³⁴⁷ Během pobytu navíc Komenský dostal nabídku i od kardinála Richelieua, kterou však odmítl.³⁴⁸ Komenského další exilová cesta tak směřovala přes zastávku v Amsterdamu do Švédska.³⁴⁹

Spojení s anglickým učeneckým okruhem však zcela nepřeruší, jak dokazuje samotný výčet korespondence.³⁵⁰ Nesmíme opomenout ani to, že bylo Komenskému nabídnuto místo rektora na vznikající Harvardově univerzitě.³⁵¹ Konečně

---

³⁴³ Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 358–359.

³⁴⁴ Pozn. Samotné knihy měli připravovat Komenský, Pell a Dury. Veřejná jednání si měli vzít na starosti Hübner a Dury. Konečně záštitu nad celým projektem měl převzít Hartlib. [Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 359–360.]

³⁴⁵ Tamtéž. 363.

³⁴⁶ Pozn. Louis de Geer kontaktuje Komenského 19. října 1641. Slibuje mu přitom velmi štědrý honorář (100 tolarů) [srov. Iva Lelková (ed.) „Louis de Geer to Jan Amos Komenský (19. October 1641).“ In: Early Modern Letters Online, Cultures of Knowledge.

<http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/work/5c47a47f-8e7e-4b03-8e6e-16de88ab419b?sort=date-a&rows=50&frbr:creator-person=http%3A//localhost/person/44428da7-6bd6-414b-9a4f-98926ed81797&baseurl=/forms/advanced&start=0&type=advanced&numFound=1> [Accessed 19. 3. 2017]

³⁴⁷ Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 362.

³⁴⁸ Pozn. Místo Komenského byl do Francie vyslán Hübner. [srov. Komenský. *Vlastní životopis*. 126.]

³⁴⁹ Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 365–366.

³⁵⁰ Pozn. srov. kapitola 5. *Korespondence Komenského s přihlédnutím k současnému výzkumu*

³⁵¹ Pozn. John Winthrop (1606–1676) se o této možnosti zmiňuje v korespondenci ze Samuelem Hartlibem. Komenský však tuto nabídku odmítl. [srov. Turnbull. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. 368–369.]

i v předmluvě k vydání spisu *Cesta světla* z roku 1668 se Komenský obrací na učence působící Anglii, kteří se nyní sdružovali v *Královské společnosti (Royal Society)*.³⁵²

---

³⁵² Pozn. O vzniku společnosti pozn. 107. v této práci. K popisované předmluvě kap. 6.1.1. *Cesta světla*

5. Závěr

Práce se zabývá pojetím světla v díle Jana Amose Komenského. Zaměřil jsem se přitom předně na význam světla pro Komenského nauku o poznání. Důležitou součástí této tematiky je vliv anglického pobytu na Komenského dílo a samotný pojem světla, který se stává analogií pro pansofistickou myšlenku. Tento bod je ústřední pro vývoj pojetí světla v Komenského myšlení. V raných dílech představovaného myslitele je totiž světlo spojováno se vzděláváním. Od 40. let 17. století pak pojem světla prokazatelně označuje Komenského projekt pansofistického poznání. Bez povšimnutí by neměla zůstat ani snaha zmapovat přítomnost problematiky světla v Komenského spisech, které se mu přímo nevěnují. V neposlední řadě je třeba připomenout i hodnotu, kterou v sobě nese popularizace tématu, jež se v současném bádání o Janu Amosi Komenském netěší velké pozornosti.

V první části práce se dále zabývám problematikou učenecké sítě v českých zemích 17. století. Ve dvou kapitolách, které této otázce věnuji, se snažím vymezit její základní rámec. Popsané intelektuální pole doplňuji v podkapitole náhled na korespondenční vazby Komenského. Vycházím přitom z poznatků nejnovějších projektů, které se Komenského intelektuální síti věnují. Docházím však k závěru, že jde zmíněné učenecké sítě jen obtížně propojit. Přínos této části práce tak lze vidět především v ucelení dostupné literatury k danému tématu a nastínění možností jeho dalšího rozpracování.

Samotná práce přináší mnoho možností dalšího výzkumu. Za prvé je tu dosud málo řešená problematika učenecké společnosti v českých zemích 17. století. Ve své práci jsem chtěl na tento fakt poukázat a předestřít možnosti dalšího bádání. Publikace, jež by toto téma souhrnně obsáhla, by byla cenným přínosem do mezinárodně řešené problematiky „Republic of Letters“. Navíc by mohla navázat na již zmíněný projekt Lucie Storchové pro 16. století, ze kterého jsem ve své práci také částečně vycházel.

Dále by bylo možné rozpracovat tematiku světla a ukázat na širší okruh vzdělanců, kteří se jí v 17. století zabývali. Tento projekt by byl jistě zajímavý, a to i kdybychom se omezili jen na ty, kteří měli vztahy s českými zeměmi.³⁵³ Zejména přínosné by bylo sledovat otázku, která v této práci představuji, a sice jakým

---

³⁵³ Pozn. Vyjma Komenského se jedná o Valeriána Magniho, Jana Marka Marciho z Kronlandu, Jana Keplera a Athanasia Kircherera.

způsobem se u jednotlivých autorů scházel teologický a fyzikální přístup k této problematice.

Jak už bylo zmíněno, tato práce nemá ambice stát se projektem, který by komplexně popisoval řešenou problematiku. Nechává proto velký prostor pro další výzkum, jehož možnosti jsem uvedl výše. Pokud by tato práce vzbudila pozornost a vedla k dalšímu bádání, bude její cíl splněn.

6. Seznam pramenů a literatury

6.1. Prameny

Comenius to Hartlib (16 October 1657). In: Greengrass, M., Leslie, M. and Hannon, M. (2013). *The Hartlib Papers*. Published by HRI Online Publications, Sheffield

https://www.hrionline.ac.uk/hartlib/view?docset=additional&docname=C_061_17T&term0=title_comenius&term1=dating_1657#highlight

[Accessed 3. 3. 2017]

Comenius to Hartlib (17. February 1641). In: Greengrass, M., Leslie, M. and Hannon, M. (2013). *The Hartlib Papers*. Published by HRI Online Publications, Sheffield

<https://www.hrionline.ac.uk/hartlib/browse.jsp?id=7%2F84%2F1b-3b>

[Accessed 11. 3. 2017]

Kircher, Athanasius. *Ars magna lucis et umbrae*. (Amsterdam, 1671.)

https://books.google.es/books?id=wYIDAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=Ars+magna+lucis+et+umbrae&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjI2r3notPOAhUmL8AKHQ_HCFQQ6AEIzAB#v=onepage&q=Ars%20magna%20lucis%20et%20umbrae&f=false [Accessed 19. 3. 2017]

Komenský, Jan Amos. *Cesta světla*. 2. vyd. (Blansko: ALMI, 2014) 295.

Komenský, Jan Amos. *Panaugia*. In: *Obečná porada o nápravě věcí lidských. I. svazek*. 1. vyd. (Praha: Svoboda, 1992)

Komenský, Jan Amos. *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. In: *Dílo Jana Amose Komenského Opera omnia. 19/I. 1. část*. 1. vyd. (Praha: Academia, 2014)

Komenský, Jan Amos, Kváčala, Jaromír. (ed.) *Korespondence Jana Amose Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho*. (Praha: Česká Akademie, 1898)

Komenský, Jan Amos. *Unum necessarium*. (Amsterdam, 1668) 80.

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:0a0b2fa8-6019-4ff6-a8d8-ebf20df5ccf8?page=uuid:f3d656ab-22a9-4248-a208-0e220026e4fe>

[Přístupné 11. 3. 2017]

- Komenský, Jan Amos. „Vlastní životopis.“ In: *VIII. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975) 114–173.
- Komenský, Jan Amos. *Velká didaktika*. In: Jan Patočka a kol. (ed.) *I. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958) 41–282.
- Komenský, Jan Amos. „Předehra pansofie.“ In: Klosová, Markéta (ed.) *Předehra pansofie – objasnění pansofických pokusů*. (Praha: ACADEMIA, 2010) 31–111.
- Komenský, Jan Amos. „Objasnění Pansofických pokusů.“ In: Klosová, Markéta (ed.) *Předehra pansofie – objasnění pansofických pokusů*. (Praha: ACADEMIA, 2010) 118–155.
- Komenský, Jan Amos. *Janua linguarum reserata*. (Amsterdam, 1643) 240.
<https://archive.org/details/jacomeniiianuali00come> [Přístupné 14. 3. 2017]
- Robert Koenigsmann to Hartlib (16 July 1636). In: Greengrass, M., Leslie, M. and Hannon, M. (2013). *The Hartlib Papers*. Published by HRI Online Publications, Sheffield
https://www.hrionline.ac.uk/hartlib/view?docset=main&docname=27A_1_0_01&term0=dating_1636#highlight [Accessed 3. 3. 2017]
- Komenský, Jan Amos. *Via lucis vestigata et vestiganda*. (Amsterdam, 1668) 99.
<https://archive.org/stream/ned-kbn-all-00004319-001#page/n124/mode/2up> [Přístupné Březen 13, 2017]
- Komenský, Jan Amos. „Komenský Hartlibovi (V Amsterodamu 10. 8. 1657)“ In: *VIII. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975) 373–376.
- Komenský, Jan Amos. *Physicae ad lumen divinum reformatae Synopsis Philodidacticorum et Theodidacticorum censurae exposita*. (Lipsko, 1633) 236.
<https://books.google.cz/books?id=L91dAAAACAAJ&pg=PA219&lpg=PA219&dq=physica+e+ad+lumen+divinum+reformatae+synopsis&source=bl&ots=ooYmWfyBt5&sig=JuPfKxcXLraOWKwrGkbBgEkW5qc&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjW9NuEitjSAhVBPBQKHeS6Bbk4ChDoAQg9MAc#v=onepage&q=physica%20e%20ad%20lumen%20divinum%20reformatae%20synopsis&f=false> [Přístupné 15. 3. 2017]

- Komenský, Jan Amos. „Přehled fyziky.“ In: Brambora Josef (ed.) *V. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968) 83–182.
- Komenský, Jan Amos. *Via lucis vestigata et vestiganda*. (Amsterdam, 1668) <https://archive.org/stream/ned-kbn-all-00004319-001#page/n124/mode/2up> [Accessed 19. 3. 2017]
- Komenský, Jan Amos. *Lux in tenebris*. (Amsterdam, 1657) https://books.google.cz/books?id=4EFdAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [Přístupné 12. 3. 2017]
- Komenský, Jan Amos. *Lux e tenebris*. (Amsterdam, 1665) https://books.google.cz/books?id=4olXAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [Přístupné 12. 3. 2017]
- Kolakowski, Marc (ed.) „Correspondence of Charles of Zerotin (the elder).“ In: *Early Modern Letters Online, Cultures of Knowledge*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/765f1bc9-3b4c-4d83-a9f2-77f15308eae4&mail:recipient-person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67> [Accessed 18. 2. 2017]
- Lelková, Iva (ed.) „Louis de Geer to Jan Amos Komenský (19. October 1641).“ In: *Early Modern Letters Online, Cultures of Knowledge*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/work/5c47a47f-8e7e-4b03-8e6e-16de88ab419b?sort=date-a&rows=50&frbr:creator-person=http%3A//localhost/person/44428da7-6bd6-414b-9a4f-98926ed81797&baseurl=/forms/advanced&start=0&type=advanced&numFound=1> [Accessed 19. 3. 2017]
- Lelkova, Iva (ed.) „Correspondence of Johannes Bythner.“ In: *Early Modern Letters Online Cultures of Knowledge*. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/1db9fc1a-b2e3-4a9d-8a6b-91484df828da&mail:recipient-person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67> [Accessed 18. 2. 2017]

- Lelkova, Iva (ed.) „Correspondence of Mikulaj Gertich.“ In: *Early Modern Letters Online Cultures of Knowledge*.
<http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/2d89f0d0-a730-4b66-a481-0ec2bc623768&mail:recipient-person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67> [Accessed 18. 2. 2017]
- Lelková, Iva (ed.) „Correspondence of Mikuláš Drabík.“ In: *Early Modern Letters Online Cultures of Knowledge*.
<http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http%3A//localhost/person/43f4ec0f-35d0-4619-a7d2-a7e5748d6f27> [Accessed 18. 2. 2017]
- Lewis, Miranda. (ed.) „Correspondence of Jan Amos Komenský.“ In: *Early Modern Letters Online, Cultures of Knowledge*.
<http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/forms/advanced?frbr%3Acreator-person=http://localhost/person/edb080aa-312f-4e4b-ae3d-0cf4f1eb7a67&mail:recipient-person=http://localhost/person/1db9fc1a-b2e3-4a9d-8a6b-91484df828da> [Accessed 18. 2. 2017]
- Magni, Valerián, Klosová, Marie. (ed.) *O Světle mysli a jeho obraze (De Luce mentium et ejus imagine)*. (Praha: OIKOYMENH, 2016) 205.
- Marci, Jan Marek. „Dopis Jana Marka Marci Galileimu (3. listopadu 1640)“ In: Kořan Jan (ed.) *Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky IX*. (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964) 8–9.
- Marci an Kircher (Regensburg, 3. August 1640)* In: Josef Smolka, René Zandberger. „Athanasius Kircher und seinen ersten Pragen Korrespondenten.“ 699–700.

6.2. Literatura

- Balík, Vojtěch a Schifferová, Věra. „Úvod k obecné poradě“. In: *Dílo Jana Amose Komenského (svazek 19/1)*. 21–34. Praha: Academia, 2014.
- Bečková, Marta. „Pobělohorský bratrský exil v Polsku“. In: *Exulant Jan Amos Komenský*. 20–32. Praha: Jan Čáp, 2009.
- Bernal, John Desmond. „Comenius and the organisation of modern science.“ *Archive for research about the life works of Jan Amos Comenius* 19, příloha č. 1. (1960): 67–76.

- Betz, Otto. *Tajemný svět čísel*. Praha: Vyšehrad, 2002.
- Biggemann-Schmidt, Wilhelm. „Apocalyptic political concepts: Comenius collection of prophecies *Lux in tenebris*.“ *Studia Comeniana et historica* 38, č. 78. (2008): 132–150.
- Bohatcová, Marie (ed.) „Přehled korespondence Jana Amose Komenského.“ *Časopis Národního muzea: řada historická* 147, č. 1–2. (1972): 29–54.
- Brambora, Josef. „Cesta Komenského za uspořádáním světa pansofií.“ In: *IV. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. 5–15. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966.
- Clark, Stuart. *Vanities of the Eye: Vision in Early Modern European Culture*. Oxford: Oxford university press, 2007.
- Čapek, Jan Blahoslav. „Comenius as a Predecessor of the Enlightenment and of Classicism with Particular Regard to Panaugia.“ *Acta Comeniana* 25, č. 1. (1969): 35–46.
- Čapek, Jan Blahoslav. „Komenský a organizace vědeckého života.“ In: Čapková, Dagmar. (ed.) *Několik pohledů na Komenského*. 143–150. Praha: Karolinum, 2004.
- Čapková, Dagmar. „The Comenian Group in England and Comenius Idea of the Universal Reform“ *Acta Comeniana* 25, č. 1. (1969): 25–34.
- Čapková, Dagmar. „ORDO-USUS-AMOR“ *Studia Comeniana et historica* 29, č. 62. (1999): 99–103.
- Čapková, Dagmar. „Vztah vědy a víry u Komenského“ *Studia Comeniana et historica* 24, č. 51. (1994): 91–103.
- Čemus, Petronilla (ed.) *Bohemia Jesuitica 1556-2006*. 1 sv. Praha: Karolinum, 2010.
- Čemus, Petronilla (ed.) *Bohemia Jesuitica 1556-2006*. 2 sv. Praha: Karolinum, 2010.
- Červenka, Jaromír. „Geneze a osudy Obecné porady.“ In: *IV. svazek Vybraných spisů Jana Amose Komenského*. 16–53. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966.
- Čížek, Jan. *The conception of man in the works of John Amos Comenius*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016.

- Čížek, Jan. *Filosofie Franceska Patriziho a Jana Amose Komenského ve světle jejich vrcholných děl*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, 2010. "
- http://www.kfil.upol.cz/doc/mgr-dipl/dipl_prace_jcizek.pdf?lang=cz
[Přístupné 15. 4. 2017]
- Čornejová, Ivana. „Jezuitský řád v Čechách v době Balbínově.“ In: Pokorná, Zdeňka a Svatoš, Marek (ed.) *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví*. 23–30. Praha: Památník národního písemnictví, 1992.
- Čornejová, Ivana. „Alma mater Carolo-Ferdinanda. Pražské vysoké učení v časech Jana Marka Marci.“ In: Marek, Jiří (ed.) *Jan Marek Marci 1595–1667. Život, dílo, doba. Sborník přednášek k 400. výročí narození*. 9–19. Lanškroun: ROSA, 1995.
- Daston, Lorraine. „The Ideal and Reality of the Republic of Letters in the Enlightenment.“ *Science in Context* 4, no. 2. (1991): 367–381.
- Darrigol, Olivier. *A History of Optics from Greek Antiquity to the Nineteenth Century*. New York: OUP Oxford, 2012.
- Emanuel Rádl. *Věda a víra u Komenského*. Praha: YMKY, 1939.
- Evans, Robert John Weston. *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. Praha: Argo, 2003.
- Folta, Jaroslav (ed.) *Mysterium Cosmographicum 1596-1996: Proceedings of the Symposium*. č. 2. Praha: Národní technické muzeum, 1998.
- Findlen, Paula. „Scientific Spectacle in Baroque Rome: Athanasius Kircher and the Roman College Museum.“ In: Feingold, Mordechai. (ed.) *Jesuit Science and the Republic of Letters*. 225–284. London: MIT Press, 2003.
- Fletcher, John Edward. *A Study of the Life and Works of Athanasius Kircher, 'Germanus Incredibilis': With a Selection of His Unpublished Correspondence and an Annotated Translation of His Autobiography*. Boston: BRILL 2011.
- Floss, Pavel. „Pohledy do dějin filosofického pojetí světla v kontextu západní tradice.“ In: Floss, Pavel, Milatová, Magdalena (ed.) *Meditace na rozhraní epoch*. 143–155. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012.
- Floss, Pavel. *Architekti křesťanského středověkého myšlení*. Praha: Vyšehrad, 2004.

- Francová, Ladislava. „Matematika v českých zemích v Caramuelově době.“ In: *Umění a věda v době Juana Caramuela z Lobkovic*. 17–44. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006.
- Fumaroli, Mark. „The Republic of Letters.“ *Diogenes* 36, (1988):129-152.
- Garber, Daniel and Michael Ayers. *The Cambridge History of Seventeenth-Century Philosophy*. 1. part. London: Cambridge University, 2008.
- Hábl, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*. Praha: Návrat domů, 2011.
- Hendrich, Josef. „Úvodem.“ In: *Komenský, Jan Amos. Velká didaktika*. 3. vyd. Brno: KOMENIUM, 1948. 1–14.
- Hanuš, Jiří. *Architektonický prostor*. Magisterská diplomová práce. Praha: Karlova univerzita v Praze, 2009.
<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120052470> [Přístupné 15. 4. 2015]
- Horský, Zdeněk. *Kepler v Praze*. Praha: Mladá fronta, 1980.
- Kalista, Zdeněk a Kubišta, Vladimír. *Klementinum*. Praha: Aventinum, 1945.
- Kumpera Jan. „Předmluva.“ In: Komenský, Jan Amos. *Cesta světla*. 2. vyd. 13–17. Blansko: ALMI, 2014.
- Klosová, Markéta. *O Předeře pansofie a jejím Objasnění*. In: Předehra pansofie – objasnění pansofických pokusů. (Praha: ACADEMIA, 2010) 7–27.
- Lambe, J. Patric. "Critics and Skeptics in the Seventeenth-Century Republic of Letters." *The Harvard Theological Review* 81, no. 3. (1988): 271–296.
- Lelková, Iva. *Sny o mnohosti světů: Athanasius Kircher (1602-1680), John Wilkins (1614-1672) a jejich obraz vesmíru*. 2. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015.
- Machová, Světlana. „Via lucis v univerzálním světle jazyka.“ *PAIDEIA: philosophical e-journal of Charles University* 8, č. 4. (2010)
<http://www.pedf.cuni.cz/paideia> [Přístupné 22. 3. 2017]
- Marek, Jiří. *Jan Marek Marci 1595–1667. Život, dílo, doba. Sborník přednášek k 400. výročí narození*. Lanškroun: ROSA, 1995.
- Merril, L. Brian. *Athanasius Kircher (1602–1680)*. Utah: Brigham young university, 1989. <https://archive.org/details/athanasiuskirche00merr> [Accessed 14. 3. 2017]
- Mordechai, Feingold (ed.) *Jesuit Science and the Republic of Letters*. London: MIT Press, 2003.

- Nejeschleba, Tomáš. „Valerian Magni (1586-1661) o vakuu.“ *Dějiny věd a techniky (History of Sciences and Technology)* 48, č. 3. (2015): 135–150.
- Nejeschleba, Tomáš. „De luce mentium Valeriána Magniho.“ In: Valerián Magni, Marie Klosová. (ed.) *O Světle mysli a jeho obraze (De Luce mentium et ejus imagine)* 7–27. Praha: OIKOYMENH, 2016.
- Nový, Luboš. *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.
- Oravský, Lubomír. „Komenského metoda panharmonického osvětlení veškerého lidstva.“ In: Malý, Karel (ed.) *Pocta univerzity Karlovi J. A. Komenskému*. 128–135. Praha: KAROLINUM, 1991.
- Patočka, Jan. „Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům.“ In: *Komeniologické studie III*. 464–478. Praha: OIKOYMENH, 2003.
- Patočka, Jan. „Fyzika a její principy.“ In: *Komeniologické studie III*. 311–327. Praha: OIKOYMENH, 2003.
- Patočka, Jan. „Komenského duchovní biografie“ In: *Komeniologické studie III*. 365–96. Praha: OIKOYMENH, 2003.
- Paul Hazard. *La crise de la conscience Européenne*. Paříž: Boivin et Cie, 1935.
- Paula Findlen (ed.) *The last men who knew everything*. New York-London: Routledge 2004.
- Petráň, Josef. „Lux in tenebris.“ *Dějiny a současnost: kulturně historická revue* 11, č. 5. (1969): 6–11.
- Purš, Ivo a Karpenko, Vladimír (ed.) *Alchymie a Rudolf II.: hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*. Praha: Artefactum, 2011.
- Purš, Ivo. „Tadeáš Hájek z Hájku a jeho alchymický okruh.“ In: Purš, Ivo a Karpenko, Vladimír (ed.) *Alchymie a Rudolf II.: hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*. 423–459. Praha: Artefactum, 2011.
- Ronchi, Vasco. *The Nature of Light*. London: Heinemann, 1970.
- Servít, Zdeněk. *Jan Marek Marci z Kronlandu: Zapomenutý zakladatel novověké fyziologie a medicíny*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1989.
- Schifferová, Věra. „'Per tenebras iter intuitum est.' K pojetí světla v díle Jana Amose Komenského.“ *PAIDEIA: philosophical e-journal of Charles University* 11, č. 1. (2014): 127–139.

- Smolka, Josef. „Joanes Marcus Marci a jeho okruh.“ In: Purš, Ivo a Karpenko, Vladimír (ed.) *Alchymie a Rudolf II.: hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století. 727–759*. Praha: Artefactum, 2011.
- Smolka, Josef. „Italská cesta J. M. Marci a Fr. K. Šternberka (1640).“ *Dějiny věd a techniky (History of Sciences and Technology)* 47, č. 4 (2014): 238-246
- Storchová, Lucie. *Paupertate styloque connecti: utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha: Scriptorium, 2011.
- Sturdy, J. David. „Reviewed Works: Impolite Learning: Conduct and Community in the Republic of Letters, 1680-1750 by Anne Goldgar.“ *Isis* 87, no. 2. (1996): 362–363.
- Somr, Miroslav. *Jan Amos Komenský – pravý člověk v (ne)pravém světě*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v českých Budějovicích, 2013.
- Sousedík, Stanislav. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. Praha: Vyšehrad, 1997.
- Sousedík, Stanislav. *Valerián Magni. 1586-1661*. Praha: 1983
- Šolcová, Alena. „Matematika a astronomie v době pobělohorské.“ In: *Ondřejovská hvězdárna 1898-1998. Sborník o české a moravské astronomii uspořádaný ke 100. výročí Ondřejovské hvězdárny a 650. výročí University Karlovy*. 33–43. Praha: Vesmír, 1998
- Turnbull, G. H. Robert. *Samuel Hartlib a sketch of his life and his relations to J. A. Comenius*. London: Oxford university press, 1920. <https://archive.org/details/cu31924027998859> [Accessed 10. 3. 2017]
- Turnbull, G. H. Robert. *Hartlib, Dury And Comenius: Gleanings From Hartlib's Papers*. London: Hodder and Stoughton, 1947.
- Tretera, Ivo. „Bylo Komenského pojetí světla „předosvícenecké“?“ In: Nytrová, Olga (ed.) *Dialog na cestě 2*. 80–82. Praha: Československá církev husitská, 2006.
- Urbánek, Vladimír. „Cultures of Knowledge a Komenský v síti učenecké korespondence“. *Akademický bulletin* 20, č. 12. (2014): 28–31.
- Urbánek, Vladimír. „The Network of Comenius' Correspondents.“ *Acta Comeniana* 36, č. 12. (1997): 63–78.
- Urbánek, Vladimír. *Eschatologie, vědění a politika (příspěvek k dějinám českého pobělohorského exilu)*. České Budějovice: Historický ústav filozofické fakulty v Českých Budějovicích, 2008.

- Vermeir, Koen. „The magic of the magic lantern (1660-1700): on analogical demonstration and the visualization of the invisible.“ *The British Journal for the History of Science* 38, no 2. (2005): 127–159.
- Veselý, Dalibor. „Světlo a nekonečno v barokní architektuře.“ In: *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740: sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách*. 223–235. Praha: Scriptorium, 2004.
- Zdeněk Hojda. „Bernard Ignác z Martinic – pokus o portrét fundátora“ In: *Slánské rozhovory* (Slaný: řád piaristů, 2008) 12–8.

6.3. Internetové zdroje

- Bohuslav Balbín. <http://www.jesuit.cz/osobnost.php?id=43>
[Přístupné 27. 1. 2017]
- Early Modern Letters Online. <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/home>
[Accessed 25. 1. 2017.]
- Hunter, Michael. „Royal Society.“ In: *Encyclopædia Britannica*.
<https://www.britannica.com/topic/Royal-Society> [Accessed 14. 2. 17]
- Jan Amos Komenský, *Soupis korespondence (1622–1670)* <http://comenius-bibl.wz.cz/koresp.html> [Přístupné 17. 2. 2017]
- Lelková, Iva. *Who Wrote to Kircher*. http://www.stanford.edu/group/kircher/cgi-bin/site/?page_id=303 [Accessed 26. 1. 2017]
- Lelková, Iva (ed.) *Correspondence of Bernard Ignac from Martinic*. In: Early Modern Letters Online Cultures of Knowledge
<http://emlo.bodleian.ox.ac.uk/profile/person/0d699777-be95-4d74-9c3d-46b84be346b9?sort=scored&everything=Bernard%20Ignac%20Martinic&baseurl=/forms/quick&type=quick&numFound=4821&start=1>
[Accessed 26. 1. 2017]
- Mapping the republic of letters*. In:
<http://republicofletters.stanford.edu/index.html> [Accessed 3. 2. 2017]
- Networking the Republic of Letters, 1550-1750*. In:
<http://www.culturesofknowledge.org/> [Accessed 3. 2. 2017]
- Pasnau, Robert. „Divine Illumination.“ *Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive* <https://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/illumination/>
[Accessed 29. 1. 2017]

Select Republic of Letters Bibliography.

http://www.culturesofknowledge.org/?page_id=191

[Accessed 3. 2. 2017]

The Hartlib Papers. In: <https://www.hrionline.ac.uk/hartlib/context>

[Accessed 3. 2. 2017]

Život J. A. Komenského. <http://www.mjakub.cz/zivot?idm=37>

[Accessed 26. 1. 2017]

7. Resumé

This work deals with the problem of the concept of light in the work of Jan Amos Comenius. Light was connected with human knowledge in Comenius's work. This study should also show the development of the concept of light of this thinker, from pedagogical works to the pansofistic idea. The Correspondence Network of Comenius influenced the formation of his thinking and the concept of light. This topic is included in a wider view of light in history and in the 17th century. Available studies that deal with the topic are collected here and, last but not least, the issue is popularized.

The work also maps the intellectual network in the Czech Lands of the 17th century. The paper draws attention to individual scholars and their relationships. There is also a question of connecting this network to the European educational community. Furthermore, the study deals with the correspondence of Jan Amos Comenius, taking the latest scholarly findings into account. The reasons that prevented the interconnection of the correspondence circuits mentioned above are also described.

This bachelor thesis defines the boundaries of the topic and addresses questions that could be dealt with in later research.

8. Anotace

Typ závěrečné práce: bakalářská diplomová práce

Téma práce: Pojetí světla u Jana Amose Komenského a exkurz do učenecké sítě spojené s českými zeměmi v 17. století

Název práce: Problematika světla v kultuře sedmnáctého století: Jan Amos Komenský a síť českých vzdělanců

Název práce v AJ: The issue of light in the culture of the 17th century: Jan Amos Comenius and a network of czech scholars

Datum zadání: 2017-04-27

Datum odevzdání: 2017-05-04

Vysoká škola, fakulta, ústav: Univerzita Palackého v Olomouci, Filosofická fakulta, Katedra historie

Autor práce: Skopal Jan

Vedoucí práce: Mgr. Martin Elbel, M.A., Ph.D.

Oponent práce: Doc. PhDr. Tomáš Nejeschleba, Ph.D.

Abstrakt v ČJ: Práce je rozdělena na dvě části. V první z nich se zabývám otázkou učenecké sítě v českých zemích 17. století. Jsou zde představeni významní učenci působící v českých zemích a jejich vzájemné vazby. Závěrem této části je popsána korespondenční síť Komenského s přihlédnutím k nejnovějším badatelským projektům. Druhá část práce se věnuje problematice světla u Jana Amose Komenského, který používá pojem světla jako analogii pro poznání. Tímto tématem se zabývá několik článků, doposud však nebyla zkoumaná otázka uceleně zpracována. Práce tedy dané téma popularizuje a zpracovává na základě dostupných studií a spisů.

Abstrakt v AJ: My bachelor thesis consists of two parts. In the first part, I deal with the question of the scholarly network in the Czech Lands in the seventeenth century. Important scholars who worked in the Czech Lands and their interconnections are presented there. In the conclusion of this section I describe the Comenian correspondence network taking the latest research projects into account. The second part deals with the issue of light and Jan Amos Comenius who uses the concept of light as an analogy for knowledge. Several articles deal with this topic, although the issue has not been fully dealt with so far. Therefore, this bachelor thesis popularizes and processes this topic on the basis of available studies and writings.

Klíčová slova v ČJ: učenecká síť, české země, světlo, Jan Amos Komenský

Klíčová slova v AJ: scholarly network, Czech lands, light, Jan Amos Comenius

Rozsah: 63